

מדריך למורה
כיתה ז'

משרד החינוך
אישור מספר 3196
אושר בתאריך: 31.7.2012

בואו נכיר תعالו ונתערّف

עולם הערבים והאסלאם מדריך למורה - כיתה ז'

לפרקי הלימוד: "שיח בין אישי" ו"הכרת העולם הערבי"
על פי תכנית הלימודים החדשה: "לשון ערבית לכיתות ז'-ו"ב
לבתי הספר העבריים"

בואו נכיר **تعالوا نتعرف**

עולם הערבים והאסלאם

עזרים לפרקי הלימוד "שיח בין אישי" ו"הכרת העולם הערבי" על פי תכנית הלימודים החדשה:
"לשון ערבית לכיתות ז'-י"ב לבתי הספר העבריים"

"בואו נכיר" פותחה ביוזמת מרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

מדריך למורה - כיתה ז'

צוות כתיבת מערכי הלימוד והעזרים

דלית שמיר-גלמן, הצוות הדידקטי בע"מ
אסף אביטל, הצוות הדידקטי בע"מ

צוות פיתוח

מרכז - ד"ר גיל גרטל, הצוות הדידקטי בע"מ
ד"ר נעם אבן, הצוות הדידקטי בע"מ
דלית אטרקצ'י, מדריכה ארצית בתכנית עולם הערבים והאסלאם, משרד החינוך
אנואר דאוד, מנהל בית הספר "נווה שלום ואحة السلام"
מיכל דוידוביץ'-רוזוליו, הצוות הדידקטי בע"מ
אוהד יפה, רכז פעילות מחוזי במרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל
אולה פרי, מדריכה להוראת ערבית במרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

ועדת היגוי

ד"ר שלמה אלון, מפקח מרכז על לימודי ערבית ואסלאם, משרד החינוך
נעמי ויסבלט אביבי, מפקחת על לימודי הערבית במחוז מרכז, משרד החינוך
מייק פרשקר, מייסד ומנכ"ל מרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל
אסתי הלפרין, סמנכ"ל חינוך במרחבים, המכון לקידום אזרחות משותפת בישראל

עריכה: שלמה אבן

עיצוב הכריכה: שקד-רענן תקשורת חזותית

הפקה: דפוס אפעל

תמונת השער: מדרסת מיר-אי ערב (Miri Arab) ללימודי קודש, בוכרה, אוזבקיסטן.

מקור: photoexpress

בנדיבות ובשיתוף:

קרן לנדא ישראל

קרן מוריה - ארצות הברית

קרן מורנינגסטאר

המגבית היהודית המאוחדת - הפדרציה, ניו יורק

תוכן העניינים

עמוד

3	פתח דבר .....
5	הקדמה .....
5	א. מבוא .....
6	ב. עולמות התוכן של "בואו נכיר תאלו נתערף" .....
12	ג. סילבוס .....
13	נושא 1 – מדינות ערביות קרובות .....
13	א. יחידת פתיחה - נקודות ציון במרחב שסביבנו .....
17	ב. מצגות תיירות אודות מדינות ערב .....
20	ג. סיכום ושיקוף הנלמד .....
21	ד. שילוב ערבית תקשורתית .....
22	נושא 2 – ראשית האסלאם .....
22	א. יחידת פתיחה : הדתות המונו-תיאיסטיות .....
24	ב. מחמד, האסלאם וערב הסעודית .....
29	ג. חמשת עמודי האסלאם .....
32	ד. סיכום ושיקוף הנלמד .....
34	ה. שילוב ערבית תקשורתית .....
35	נושא 3 – חגים ומועדים .....
35	א. יחידת פתיחה : היכרות עם החגים .....
36	ב. הצגות עלייה לרגל – החג' .....
37	ג. דילמות וניהול אי-הסכמה .....
38	ד. שילוב ערבית תקשורתית .....
39	נושא 4 – ריבוי זהויות בתוכנו .....
39	א. יחידת פתיחה : ריבוי זהויות .....
40	ב. ערבים במדינת ישראל – דימוי וזהות .....
44	ג. ערבים במדינת ישראל – היכרות ומפגש .....
47	ד. אזרחות משותפת .....
48	ה. שילוב ערבית תקשורתית .....

פֶּתַח דְּבַר

מאפיין מרכזי של העולם המודרני, במדינת ישראל ובכלל, הינו הרב-גוניות. בני האדם, שבעבר חיו בדרך כלל חיים שבטיים בקהילות מבודדות והומוגניות יחסית, מוצאים את עצמם כיום חיים במחיצתם של 'אחרים' ותלויים בהם, כשהרבה אנשים 'שונים' חיים בקרבה גדולה מאי פעם. באזורנו, מעבר לכך, הרב-גוניות נתפסת על ידי רבים כמאיימת בגלל המצב הביטחוני המורכב, עובדה היוצרת קרקע פורייה לבורות, לפחד הדדי ולדעות קדומות.

במצב מורכב זה עלינו, כמחנכים וכמחנכות, להכין את תלמידינו להרגיש בנוח עם שונות, לכבד אותה, לראות את היופי שבה וליצור היכרות עם הקבוצות השונות החיות לצדנו, בין אם אלו אזרחי מדינת ישראל ובין אם אלו האנשים החיים במדינות הסובבות אותנו.

"בואו נכיר" הנה חלק מתכנית הלימודים החדשה "לשון ערבית לכיתות ז'-י"ב לבתי הספר העבריים". מטרתה להרחיב את ההיכרות עם עולם הערבים והאסלאם ודרך היכרות זו לאפשר לתלמידים ולתלמידות לזהות את המשותף ביניהם לבין שכניהם. אנו מקווים כי תפיקו ממערכי שיעור אלה את המרב ומאמינים כי ביחד נקדם את קבלת השונה ואת חזון האזרחות המשותפת בבית הספר, בקהילה ובמדינה.

בהצלחה,

מייק פרשקר

מייסד ומנכ"ל מכון מרחבים

הקדמה

א. מבוא

התכנית "בואו נכיר תَعَالُوا نَتَعَرَّفْ" מהווה יוזמה משותפת של הפיקוח על הוראת הערבית במשרד החינוך ושל מרחבים, מכון לקידום אזרחות משותפת בישראל. התכנית נועדה לתת בידי המורים כלים מעשיים להשגת שלוש מהמטרות שנקבעו בתכנית "לשון ערבית לבתי הספר העבריים" (משרד החינוך, 2008, עמוד 18):

1. עידוד ההבעה בעל פה במסגרות שונות של תקשורת בין-אישית.
2. הכרת העולם הערבי – דת ותרבות.
3. פיתוח רגישות לאנשים בעלי רקע תרבותי שונה.

התכנית תסייע למורים להשיג מטרות אלה באמצעות פירוט יתר של התכנים המומלצים להוראה, לרבות רעיונות מתודולוגיים, וכן עזרי הוראה ולמידה והשתלמויות למורות ולמורים.

התכנית מיועדת לכלל התלמידים בבתי הספר העבריים. בכלל זה יש מקום להבדיל בין שתי קבוצות של תלמידים:

לכלל התלמידים הלומדים את השפה הערבית מהווה התכנית הרחבה של שניים מתוך פרקי הלימוד: שיח בין-אישית והכרת העולם הערבי. על המורים לשלב פרקים אלה ברצף השנתי על פי הבנתם. בכל מקרה, אין הכוונה ללימוד נפרד ומובדל של הפרקים, אלא להשתלבותם ברצף הוראת השפה. כך למשל, הפרק "שיח בין-אישית" אמור להשתלב בכל השיעורים, כחלק אינטגרלי מעצם לימוד השפה. אין ליחיד לשיח שיעורים נבדלים, העומדים בפני עצמם ומנותקים מהוראת הלשון הערבית.

קבוצה שנייה היא של תלמידים אשר מסיבות שונות אינם לומדים ערבית בבית הספר. עבור תלמידים אלה מהווים התכנים הכלולים בתכנית "בואו נכיר תَعَالُوا نَتَعَرَّفْ" את עיקר הלימוד. בהתאם, המורים נדרשים לעבות את הלמידה של תכנים אלה מעבר להקצאת השעות המובאת להלן. ניתן לעשות זאת על ידי העמקה בכל אחד מן התכנים, בעיקר באמצעות למידה עצמית לקראת הגשה של מטלות כגון עבודות כתובות, מצגות וכדומה.

המורים מתבקשים ליצור במהלך ההוראה קישור אל תכניות לימודים נוספות: קישור לתכניות להוראת ערבית בבתי הספר היסודיים, הנהוגות בחלק מבתי הספר, כגון "בואו נדבר תَعَالُوا نَحْكِي" ו-"יא סלאם" - يا سلام".

קישור לפרקי הלימוד: "האסלאם – עלייתה של דת חדשה" הכלול בתכנית הלימודים בהיסטוריה; "ירושלים" ו"יישובים במרחב" הכלולים בתכנית הלימודים בגיאוגרפיה; "מיעוטים בישראל" הכלול בתכנית הלימודים באזרחות – כולן תכניות הנלמדות בחטיבת הביניים.

ולבסוף, קישור לתכניות הלימודים "לשון ערבית" ו"עולם הערבים והאסלאם" בחטיבה העליונה. שתי תכניות אלה, הנלמדות לבגרות, הן המניע המרכזי להוספת פרקי התוכן הכלולים במסגרת התכנית "בואו נכיר תְּעַרְפּוּ" לתכנית להוראת לשון ערבית: לעודד את התלמידים לבחור בלימודי המשך בתחומים אלה בחטיבה העליונה.

ב. עולמות התוכן של "בואו נכיר תְּעַרְפּוּ"

התכנית "בואו נכיר תְּעַרְפּוּ" שואבת את תכניה משלושה מוקדים, והם:

1. אזרחות משותפת, בדגש על היכרות עם הערבים אזרחי מדינת ישראל.
  2. העולם הערבי, היבטים גיאוגרפיים ותרבותיים של מדינות ערביות ומדינות שבהן שלטת דת האסלאם.
  3. ערבית תקשורתית, או השפה הערבית שבעל פה.
- להלן פירוט תחומי התוכן הנזכרים.

1. אזרחות משותפת (נכתב על ידי צוות מכון מרחבים)

כשבעה מיליון בני אדם הנם בעלי אזרחות ישראלית. זוהי אוכלוסייה רב-גונית מכל בחינה, אשר קבוצות בתוכה חיות ולומדות בקהילות נפרדות. לפיכך, אין פלא שישראלים רבים מתקשים לזהות את הערכים ותחומי העניין המשותפים להם ולאזרחים אחרים.

יתרה מכך, הרב-גוניות נתפסת על ידי רבים כמאיימת, בגלל המצב הביטחוני המורכב באזורנו, עובדה היוצרת קרקע פורייה לבורות, לפחד הדדי ולדעות קדומות.

במצב מורכב זה עלינו לעשות כל מאמץ להביא לכך שתלמידי ההווה, שהם אזרחי העתיד, יכירו, יקבלו וירגישו בנוח עם שונות בחברתם ועם הקבוצות השונות החיות לצדם כאזרחי מדינת ישראל.

לפיכך, קיימת חשיבות רבה כי במדינת ישראל, הנמצאת במזרח התיכון, יכירו התלמידים את תרבות הערבים והאסלאם לא רק כמאפיינת את המדינות השכנות לנו אלא ככזו שמאפיינת רבים מאזרחי המדינה. היכרות זו חשובה להסרת מחסומים ופחד ולשיפור הקשר בין אזרחי המדינה הערבים ואזרחי המדינה היהודים.

מודל האזרחות המשותפת של מכון מרחבים¹ פותח על מנת להתמודד עם אתגרים אלה. המודל מציע שפה אזרחית משותפת העשויה לסייע לנו ולתלמידינו לזהות זהויות, ערכים ואינטרסים משותפים, לפעול ביחד לקידום חברה יותר הוגנת וללמוד לחיות עם אי-הסכמות שקיימות באופן טבעי בחברה רב תרבותית.

¹ לקריאה נוספת: מייק פרשקר, "אזרחות משותפת בישראל: אתגרים והזדמנויות". מכון מרחבים, 2007. המאמר ניתן להורדה באתר מרחבים: www.machon-merchavim.org.il

באמצעות מושגי המודל מטפלת התכנית "בואו נכיר תَعَالُوا نَتَعَرَفْ" בהיכרות עם הערבים אזרחי ישראל, ובכלל זה עם התרבות הערבית, עם האסלאם ועם מדינות ערביות ומוסלמיות. ביסודה עוסקת התכנית בהרחבת המושג "זהות", באמצעות היכרות עם "האחר" תוך חשיפה לקיומן של זהויות מגוונות במדינת ישראל ובמרחב הקרוב.

תכנית זו מאפשרת לתלמידים ולתלמידות להכיר תרבויות נוספות, מתוך מטרה לחזק את הייחודי ולזהות את המשותף. כך למשל, ימצאו התלמידים כי ערכים אישיים וחברתיים העומדים ביסוד אמונתם ותרבותם הייחודית מקבלים לעתים ביטוי דומה גם בתרבויות שכנות. גילוי זה יחזק את הערכים העומדים בבסיס כל תרבות ואת הסיכוי לבנות אזרחות ישראלית משותפת מהותית ואיתנה יותר.

2. עולם הערבים והאסלאם (נכתב על ידי דלית אטרקצ'י)

עזרי הלימוד משרתים את הוראת תכנית לימודי הערבית בחטיבת הביניים ובכיתה י'. במסגרת כוללת זו, שהיא בעיקרה לימודי שפה ותרבות, עלה הצורך להכיר לתלמידים תכנים הנוגעים למרחב החיים הערבי. מטרתה העיקרית של התכנית היא ליצור היכרות בין התלמידים הלומדים במערכת החינוך היהודית לבין שכניהם, ערבים אזרחי מדינת ישראל ותושבי המדינות באזור. זהו "האחר" אותו אנו שואפים להכיר, ולהנחיל ידיעה זו לתלמידים.

הכרת המזרח התיכון על כל גווניו, ושלה הנושאים הקשורים במושג הכולל הזה, צריכה להיות מעניינם של תלמידינו. על פי גישה זו, הבנה של המרחב המדיני, הדתי והחברתי המצוי סביב מדינת ישראל צריכה להתחיל כבר בגילאי חטיבת הביניים, על מנת לאפשר לתלמידים לצבור מאגר של ידע אישי לגבי הנושאים המהווים חלק אינטגרלי ממהות קיומנו כאן. רבדים שונים של המרחב הנתון אינם מוכרים לתלמידים, ואף אם כן הרי זה ידע חלקי המבוסס על אמצעי התקשורת.

מטרת התכנית "בואו נכיר תَعَالُوا נَتَعَرَفْ" ליצור בסיס רחב יותר של היכרות עם הסובב אותנו. במסגרת התכנית התלמידים אמורים ללמוד וליצור בסיס ידע הנוגע לחברה, לתרבות, לדת, לפוליטיקה, למעגלי הזהות ולמעגלי החיים של המוסלמים, המהווים רוב במזרח התיכון, ושל קבוצות מיעוטים בתוך העולם הערבי. כל אלה מהווים חלק חשוב במרקם החיים במדינת ישראל, וגם באינטראקציה של המדינה עם המדינות והחברות הסובבות אותה.

תחומי התוכן הם מגוונים, ובכללם:

- מדינות הנמצאות סביב מדינת ישראל, במעגל הקרוב ובמעגל הרחוק.
- התרבות, החברה וההיסטוריה של המדינות ושל העמים הסובבים אותנו.
- מושגי יסוד בתורת האסלאם ובדת האסלאם.
- נקודות מפגש בין התרבות היהודית לתרבות המוסלמית.
- מסורות, מנהגים, אמונות ומערכות תרבותיות של קבוצות מיעוטים שונות באזורנו.

כפי שניתן להבין, המושג "עולם הערבים והאסלאם" הוא רחב ביותר. להלן מספר הצעות למיקודו.

נקודת מבט גיאוגרפית:

המונח הרווח הוא "המזרח התיכון", כינוי שניתן בידי קציני צבא בריטים במהלך מלחמת העולם הראשונה למרחב שהוא "אמצע הדרך המובילה אל המזרח הרחוק" (Far East).

הגדרה מצומצמת מתייחסת למרחב שבמזרח הים התיכון. בהגדרה זו כלולות המדינות: תורכיה, סוריה, לבנון, עיראק, ירדן, ישראל, ערב הסעודית, נסיכויות המפרץ הפרסי, תימן ומצרים. יש המרחיבים את ההגדרה למרחב המדינות המוסלמיות במזרח ובמערב, ובכך מוסיפים את המדינות איראן, פקיסטן ואפגניסטן ממזרח; סודאן, לוב, תוניסיה, אלג'יריה, מרוקו ומאוריטניה ממערב.

נקודת מבט דתית:

המזרח התיכון מורכב מפסיפס של דתות, שהגדולה והדומיננטית שבהן היא האסלאם. על פי הופעתן ההיסטורית של הדתות זוהי הדת המונותיאיסטית השלישית אשר ראשיתה בשנת 622 לספירת הנוצרים, בעת המעבר (ההגירה) של הנביא מחמד ממכה למדינה. קדמו לה היהדות והנצרות, שגם להן נציגות נכבדה במרחב הנדון. האסלאם הוא הדת השנייה במספר מאמיניה בעולם, ומונה כיום כ-1.4 מיליארד מאמינים, המחולקים לשתי קבוצות: סונים (85%-90%) ושיעים (10%-15%).

רוב המוסלמים חיים במזרח התיכון, אולם המדינה המוסלמית הגדולה בעולם היא אינדונזיה, ומוסלמים חיים גם בסין, בהודו, באפריקה ובאירופה. לבד מהמוסלמים חיים במזרח התיכון גם בני דתות אחרות: יהודים, נוצרים (על מגוון כיתותיהם השונות), דרוזים, עלוויים, צ'רקסים, בהאים, זורואסטרים, אשורים ועוד. אלה פזורים בכל המרחב הגיאוגרפי הנדון, חלקם מרוכזים באזור מסוים ומוגדר ואחרים מצויים במרחב כולו.

נקודת מבט פוליטית-מדינית:

מאז ראשית האסלאם שלטו במרחב המדובר מספר אימפריות מוסלמיות, חלקן במרחב כולו ואחרות בחלקים ממנו. בתקופות אחדות נכבשו חלקים מן האזור על ידי צבאות שאינם מוסלמים (הצלבנים, המונגולים), אולם השלטון המוסלמי הוא המאפיין המרכזי של הפוליטיקה המזרח-תיכונית בחמש-מאות השנים האחרונות. מאז המאה ה-15 ובמשך כ-450 שנה נשלט רוב האזור על ידי האימפריה העות'מאנית שבירתה הייתה באיסטנבול (בתורכיה של ימינו). השליט העות'מאני, כמו גם שליטי האימפריות המוסלמיות האחרות, נשא בתואר כפול: סולטאן (שליט מדיני) וח'ליפה (ח'ליפת רסול אללה – מחליפו של שליח האל, כלומר הנביא, המנהיג הדתי העליון). לאחר מלחמת העולם הראשונה פורקה האימפריה העות'מאנית ושטחיה חולקו בין שתי המעצמות המנצחות: בריטניה וצרפת. זהו הבסיס הראשוני להבניית מדינות הלאום החדשות במזרח התיכון.

החלוקה המדינית של האזור כיום מתבססת על הגבולות שנקבעו על ידי המעצמות האירופאיות, והיא יצרה ישויות פוליטיות חדשות המוגדרות על פי מרכיבים לאומיים (שפה, תרבות מקומית, היסטוריה משותפת, טריטוריה מוכרת ומטרות לאומיות) ואין בהן בהכרח מרכיבי זהות דתיים.

ניתן לחלק את המדינות הללו לשתי קבוצות:

מדינות ערב – אלה בהן השפה הדומיננטית היא הערבית, ובהן ייכללו מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, מדינות המפרץ הפרסי, ערב הסעודית, תימן, לוב, תוניסיה, אלג'יריה ומרוקו (כאן המקום לציין כי בכל אחת מן המדינות שגור ניב אחר של השפה הערבית).

מדינות מוסלמיות שאינן ערביות – תורכיה, איראן, פקיסטן, אפגניסטן, סודאן ומאוריטניה.

נקודת מבט חברתית:

ההגדרה "ערבי" מתייחסת לכל מי שמוצאו הגנטי הוא מחצי האי ערב. המונח "בדווי" פירושו יושב המדבר. השבטים הבדווים מחצי האי ערב כבשו את מרבית אזורי המזרח התיכון (בהגדרתו הרחבה ביותר ואף מעבר לכך, עד ספרד ודרום צרפת) במהלך המאות השביעית והשמינית לספירה הנוצרית. בתהליך זה המוסלמים השתקעו באזורים שכבשו, כשהם שמים להם למטרה לאסלם את האוכלוסייה הנכבשת. בכך הם יצרו תהליך כפול: מחד, כיבוש ושלטון מוסלמי בעל מאפיינים דתיים מובהקים, הגם שזה אפשר אוטונומיה דתית ליהודים ולנוצרים שחיו במרחב השלטוני שלהם. מאידך, נוצרה אינטראקציה חברתית בין הכובשים לנכבשים, וזו יצרה דמות חדשה של תושב האזור שהוא שילוב בין הערבי ובין המקומי. אדם חדש זה דיבר ערבית בשילוב השפה המקומית הקודמת לכיבוש. אופן לבושו היה מסורתי אך התווספו לו מרכיבים ערביים. גם בנורמות ההתנהגות החברתית שלו שולבו מרכיבים הקשורים לדת השלטת החדשה, האסלאם. כך נוצרה דמות "הערבי החדש", שאיננו בהכרח בן חצי האי ערב, הגם שהוא נושא מטען גנטי כלשהו של הכובש הבדווי.

לפיכך, החברה המזרח-תיכונית שהתפתחה במהלך מאות השנים האחרונות איננה אחידה במהותה. יש בה מגוון רחב של תרבויות משנה, כל אזור במזרח התיכון מאופיין על ידי מבנה חברתי ייחודי, מסורות מקומיות שהשתמרו בחלקן עוד מהתקופה הקדם-אסלאמית ותרבות ייחודית המבדילה אותו משאר הערבים באזור. הדבר מקבל משנה תוקף במקומות בהם האסלאם התקבל כדת אך לא כתרבות. אלה הן החברות אשר לא אימצו את השפה הערבית, סרבו לאמץ מאפיינים תרבותיים מחצי האי ערב (ובדרך כלל נמצאות גם במרחק גיאוגרפי ניכר ממנו) ושמרו בקנאות על ייחודן: התורכים, הפרסים, האפגנים ותושבי הרי האטלס והאנטי אטלס (דוברי השפות הברבריות).

לסיכום, נראה כי היכרות עם עולם הערבים והאסלאם היא משימה מורכבת רבת פנים ורבדים. נוכל לייחל לכך שתלמידינו ייחשפו לעושר זה ויכירו את העולם שבתוכו אנו חיים.

3. ערבית תקשורתית (נכתב על ידי אולה פרי)

הערבית בה השתמשנו בתכנית "בואו נכיר תَعَالُوا نَتَعَرَّف", הנה ערבית תקשורתית. הוראת הערבית התקשורתית נועדה להביא את התלמידים למסוגלות להביע את עצמם בערבית בנושא הנלמד, בעזרת ביטויים ומשפטים המפורטים בהמשך.

עקרונות ההוראה:

1. המשפטים של כל פרק יילמדו תוך כדי לימוד או דיון בנושא הפרק. יש לחזור על הביטויים או המשפטים ע"י שילובם בשיח. אין ללמדם כחלק נפרד. שילובם תוך כדי דיון יביא להפנמתם וזכירתם, כפי שנאמר בפתגם: التكرار يعلم الحمار- השינון מלמד אפילו חמורים.

לדוגמה, בנושא ראשית האסלאם, על המורה לדון עם התלמידים על הנביא מחמד וראשית ההתגלות. תוך כדי שיחה על מחמד ניתן לומר: מחמד נולד בחצי האי ערב- في الجزيرة العربية. הוא נולד בעיר מכה בשנת 570- محمد ولد سنة 570.

יש לעצור לאחר מותן משפט או שניים ולחזור על הנאמר בעזרת שאלה, השלמת משפט, תלמידים שואלים שאלה על המידע שנמסר וכדומה.

2. התוכן בערבית המצורף לכל פרק מובא במבנה של משפטים ולא כרשימת מילים, וכך יש ללמדו.

3. אין צורך ללמד דקדוק בנפרד. כל הידע הדקדוקי יילמד בצורה פונקציונלית. הידע הדקדוקי שהתלמידים יזדקקו לו הוא הטיית הפועל. התלמידים ירכשו ידע זה תוך כדי דיבור, על המורה לתקן את ההטיה בהתאם לסיטואציה הנדרשת.

לדוגמה, אם נכתב בתכנית: أنا زرت القدس, ונוצרה סיטואציה בה יש לומר: هو زار القدس, על המורה לתקן את נטיית הפועל לגוף המתאים ללא הוראת כל הגופים.

4. השפה הנלמדת היא ערבית שבעל פה, לכן אין לכתוב אותה. המשפטים המופיעים כתובים בתכנית נועדו למורה בלבד.

אין לכתוב, לא בערבית ולא בתעתיק. ניתן לכתוב רק ביטויים או משפטים הנכתבים בצורה זהה בערבית מדוברת ובערבית ספרותית. הלימוד ייעשה על ידי חזרה ושינון.

5. המשפטים מהווים דוגמה או המלצה בלבד. ניתן לשנותם או להחליפם לפי הצורך. כל משפט חיווי ניתן להפוך למשפט שאלה.

לדוגמה, את המשפט: بشار الأسد رئيس سوريا.

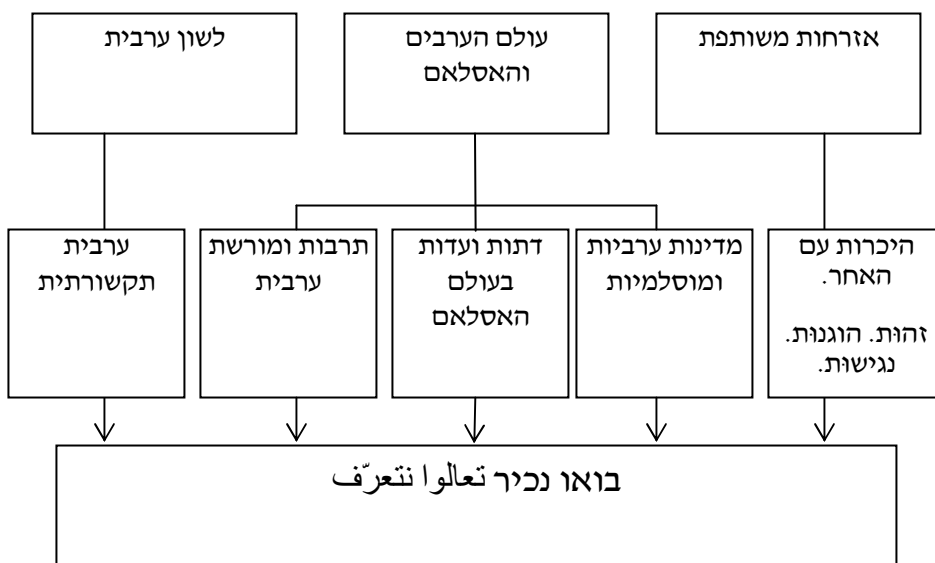
ניתן להפוך לשאלות: مين هو بشار الأسد؟ או مين هو رئيس سوريا؟

רצוי שהתלמידים ישאלו שאלות, וכך יתרגלו את מילות השאלה.

6. כדאי ליזום תרגול בעל פה של החומר הנלמד בזוגות או בקבוצות. כך התלמידים יביעו עצמם בקול רם. תרגול כזה ניתן לעשות בכיתה ובבית. כל תלמיד וכל תלמידה יחשבו על מספר שאלות, ושאלו את חבריהם. ניתן לחזור על אותן שאלות.

7. יש להשתמש בביטויים שנלמדו גם בהוראה של הערבית הספרותית, בהתאם לנושא, על מנת לשמר את הנלמד ולהביא להפנמתו.

מפת עולמות התוכן של התכנית

ג. סילבוס

לצורך פיתוח סילבוס התכנית חילקנו את נושאי האב שבסילבוס של משרד החינוך, כפי שמופיעים בתרשים עולמות התוכן לעיל, לחמישה נושאי משנה:
 ארצות ערביות ומוסלמיות – מנקודת המבט הגיאוגרפית.
 דתות ועדות בעולם הערבי – מנקודת המבט ההיסטורית והדתית.
 מורשת ומנהגים בעולם הערבי – מנקודת המבט התרבותית.
 אזרחות משותפת (על פי מודל מרחבים) – מנקודת המבט החברתית-אזרחית.
 ערבית תקשורתית – מנקודת המבט של השפה. במהלך הלימוד, נושא זה ישולב בכל אחד מארבעת הנושאים האחרים.

באופן עקרוני קבענו היקף של 5 שעות לימוד לכל אחד מארבעת הנושאים בכל אחת משנות הלימוד (כל נושא כולל שילוב ערבית תקשורתית). סה"כ 20 שעות בשנה. הפעילויות מובנות כך שניתן לצמצמן או להרחיבן לפי החלטת המורה. גם אין הכרח ללמד כל פרק כיחידה עצמאית, אלא ניתן לשלבו בשיעורי הערבית במהלך השנה.

כפי שכבר נכתב, השימוש בערבית תקשורתית ישולב בכל אחד מהפרקים האחרים, כחלק מהשיחה בכיתה. אין לייחד שיעור עצמאי רק לשיחה בערבית, אלא לשלבה בכל נושא ונושא. בהתאם לכך יש לעודד את התלמידים לשלב מילים ומשפטים קצרים בערבית כשהם מציגים את תוצרי עבודתם (מצגות, תוצרי חקר וכדומה). יש לשבץ את הנושאים שנלמדו כחלק בלתי נפרד במבחנים הסימסטריאליים בערבית.

תכנית כיתה ז'

מתוך : תכנית לשון ערבית	גופי ידע	נושא על	כיתה ז'
מדינות ערביות	גיאוגרפיה	מדינות ערביות	מדינות קרובות : לבנון, סוריה, ירדן, מצרים
	שיחה		אוצר מילים במדוברת בנושא השיעורים
	דת	דתות ועדות	ערב הסעודית ומושגי יסוד בתולדות האסלאם
	שיחה		אוצר מילים במדוברת בנושא השיעורים
מורשת ערבית	תרבות	מועדים וחגים	חג אל-פטר, חג הקורבן, עלייה לרגל, דילמות וניהול אי-הסכמה
	שיחה		אוצר מילים במדוברת בנושא השיעורים
	אזרחות משותפת		היכרות עם האחר : זהות מורכבת ורבת פנים
	שיחה		אוצר מילים במדוברת בנושא השיעורים

נושא 1 – מדינות ערביות קרובות

א. יחידת פתיחה - נקודות ציון במרחב שסביבנו

ראשיתה של ההוראה תתייחס לנקודת המוצא של התלמידים, ומטרתה לשקף ידע קיים ולעורר סקרנות כלפי העולם הערבי. ייתכן שהפעילות תציף דעות קדומות, חלקן שליליות, אודות נושאי הלימוד: חשוב לתת להן מקום, כל עוד הן מנוסחות בדרך לגיטימית. בשלב מאוחר יותר ניתן לחזור אליהן ולראות האם חל בהן שינוי בעקבות הידע והחוויית שהצטברו במהלך התכנית.

מטרות בתחום החשיבה

שיקוף ידע קיים בנושא עולם הערבים והאסלאם.
שאלת שאלות בנדון וזיהוי נקודת ההשקה לתרבות הישראלית.
מיון וסידור מידע.

תמונות מהעולם הערבי - עבודה עצמית

בחוברת לתלמידים מופיעות תמונות המייצגות היבטים שונים אשר קשורים לעולם הערבים והאסלאם. על התלמידים לכתוב במחברותיהם מה הם מכירים ומה הם מניחים לגבי המוצגים. ניתן לעבוד בזוגות או בקבוצות קטנות.

להכיר את העולם הערבי שסביבנו - דיון במליאה

על המורה לבדוק את התשובות במליאה, תוך הרחבה והעשרה על פי הצורך. (בהמשך מובא מידע מורחב אודות המוצגים.)
רצוי שהתלמידים יסכמו בכתב במחברת את עיקרי המידע הנוסף או המושגים שנלמדו, על פי הקריטריונים הבאים: שם האתר / האישיות, מיקום, דת, מאיזו תקופה, שייכות דתית. התלמידים יכולים להוסיף קריטריונים משלהם ולהדגיש את המשותף.

לאחר בדיקת התשובות והדיון במליאה, מעלה המורה את הסוגיות הבאות:

- האם היו דברים מפתיעים במידע שנחשף בעקבות התמונות?
- מדוע הם הפתיעו אותנו?
- האם יש דמיון בין התרבות שהוצגה לתרבות שלנו?
- האם התברר לתלמידים כי יש להם נקודות חיבור והשקה לתרבות ולעולם הערבי, שלא היו מודעים להן קודם?
- האם הופתעו מהגיוון התרבותי ששיקפו התמונות?
- מהם הנושאים שעוררו את סקרנותם במיוחד, והיו מעוניינים לחקורם?
- האם יש למי מן התלמידים תמונות נוספות שלדעתם מתאים להוסיף?

בהמשך, נציע למיין את התמונות על פי קטגוריות.
שאלות המורה: אילו מהתמונות קשורות לדת? לאיזה קבוצות נספות ניתן למיין את התמונות?

התלמידים יציעו קטגוריות נוספות. במידת הצורך על המורה להציע את הקטגוריות: מדינות ערביות; דתות ועדות; תרבות ומסורת; אזרחות משותפת; שפה.

בסיכום הדיון יוצג הקשר בין הפעילות לתכנית "בואו נכיר". הנושאים שהועלו כאן הם למעשה נושאי הלימוד בתכנית. במהלך השנה והשנים הקרובות נעסוק בגיאוגרפיה, בדת ובתרבות של עולם הערבים והאסלאם על גיונו הרב, באזרחות המשותפת ליהודים וערבים במדינת ישראל, ובערבית תקשורתית – שפת הדיבור.

הרחבת ידע - מידע למורה אודות האתרים בתמונות

תמונה 1: פטרה - בירתה של ארץ הנבטים

פטרה, המכונה "הסלע האדום", שוכנת בדרום ירדן, בין הרי אדום. ייחודה הוא במבנים המרשימים שבה, החצובים בסלע בעל גוון אדום. פטרה הייתה בירתה של ארץ הנבטים – עם של סוחרים-נוודים, שהגיעו לשיא כוחם בתקופה ההלניסטית ובראשית התקופה הרומית (המאה ה-4 לפני הספירה עד המאה ה-1 לספירה). עמי האזור היו תלויים בנבטים מבחינה כלכלית, שכן הנבטים היו היחידים שהכירו את תנאי האקלים הקשים והצליחו לחצות את המדבר בשיירות גמלים. העיר פטרה אשר הוקמה על ידם הייתה מרכז הסחר בתבלינים ובשמים. עם חדירתה של האימפריה הרומית לאזור ירדו הנבטים מגדולתם, ובעת הכיבוש הערבי נשכחה למעשה העיר פטרה, עד לגילויה מחדש בתחילת המאה ה-19 לספירה. כיום פטרה היא אטרקציה תיירותית.

תמונה 2: רנא רסלאן – מלכת היופי של ישראל לשנת 1999

תחום האופנה והדוגמנות היה במשך שנים נחלת המגזר היהודי בלבד, עד שהתוודענו בשנת 1999 לרנא רסלאן, אשר זכתה בשנה זו בתחרות מלכת היופי של ישראל.

תמונה זו היא דוגמה טובה לרעיון ריבוי הזהויות, שכן רנא היא אישה, מלכת יופי, ערבייה, חיפאית. המילים שנשאה בעקבות הזכייה רלוונטיות גם כיום: "הזכייה שלי היא עוד הוכחה שכולנו בני אדם, ושנחנו יכולים לחיות כאן יחד, יהודים וערבים, כי אחרי הכול - אנחנו עם אחד. ליופי אין לאום. הוא אוניברסלי".

תמונה 3: ארמון אלהמברה

מתחם אלהמברה הוא מכלול של ארמונות מבוצרים שהוקמו על ידי המוסלמים על גבעה לצד העיר גרנדה, בדרום ספרד.

העיר הייתה בירת הממלכה המוסלמית האחרונה בספרד. ממלכה זו סיימה כ-700 שנים של שלטון ותרבות מוסלמים בספרד, מאז פלישת השבטים המורים (שמוצאם ממאוריטניה) מצפון אפריקה לאירופה ועד שנת 1492, אז כבשו הנוצרים את גרנדה. מקור השם אלהמברה בשיבוש המילה הערבית – الحمراء (אלחמרא), כלומר – האדומה. קיצור השם המלא: המצודה האדומה.

מתחם אלהמברה הוכרז כאתר מורשת עולמית ומשמש מוזיאון לתרבות, לארכיטקטורה ולאמנות המוסלמית.

תמונה 4: נג'ואן גרייב

נג'ואן גרייב הוא כדורגלן שהיה למאמן קבוצת הכדורגל אחי נצרת. גרייב הופיע 18 פעמים בנבחרת ישראל, שבהן הבקיע ארבעה שערים. הוא שיחק באחי נצרת, מכבי חיפה, מכבי פתח תקווה, הפועל חיפה, אסטון וילה האנגלית והפועל פתח תקווה. בהמשך מונה לעוזר מאמן בקבוצת נעוריו, אחי נצרת, וב-2008 היה למאמן הקבוצה.

הכדורגל הישראלי הוא ביטוי חיובי לאופן השתלבותם של בני מגזרים שונים בחברה הישראלית, ביניהם ערבים מוסלמים. מלבד שחקנים בני המגזר הערבי המשתלבים בקבוצות השונות בכדורגל הישראלי, משחקת כבר מספר שנים בליגת העל קבוצת איחוד בני סכנין - קבוצת העיר הערבית סכנין מן הגליל. בשנת 2004 זכתה הפועל בני סכנין בגביע המדינה. יחד עם זאת, האוהדים משתמשים לעתים במוצא השחקנים ככלי ניוגוח, המקרין על רמת הסובלנות בחברה הישראלית ועל השסעים בה.

תמונה 5: הפירמידות בגיזה

הפירמידות נמצאות בגיזה שבמצרים, כ-20 ק"מ מדרום-מערב לקהיר, ונחשבות לאחד מן הביטויים הנעלים ביותר לכוח היצירה האנושי. פרויקטים עצומים אלו היו פרי תכנונם של הפרעונים - מלכי מצרים, אשר נתפסו בזמנם גם כאלים. לפירמידות היה תפקיד דתי-פולחני: הן שימשו כאתרי קבורה, והיו עשירות באוצרות ובאמצעים שתפקידם היה לשרת את השליט בחיים שלאחר המוות. את בניית הפירמידות בגיזה מייחסים למאה ה-25 לפני הספירה, כלומר לפני כ-4,500 שנה! עד היום מנסים מדענים להבין כיצד הצליחו הפרעונים להקים מבנים כבירים אלה ללא הטכנולוגיה המודרנית.

בגיזה יש מפעלי בנייה מפורסמים נוספים של הפרעונים המצריים, כמו הספינקס - האריה עם ראש האדם, דמות אשר חדרה גם לתרבויות מאוחרות יותר כגון היוונים.

ההתרשמות האדירה ממפעלי בנייה אלו איננה נחלת האדם המודרני בלבד. כבר בתקופה ההלניסטית (המאות ה-4 עד ה-1 לפני הספירה) נחשבה "הפירמידה הגדולה של גיזה" לאחד משבעת פלאי תבל.

תמונה 6: דובאי סיטי בדובאי

דובאי (دبي) היא אחת משבע אמירויות המרכיבות את איחוד האמירויות הערביות במפרץ הפרסי. דובאי היא האמירות השנייה בגודלה באיחוד (4,144 קמ"ר), ובעלת האוכלוסייה הגדולה ביותר (2.26 מיליון בני אדם, נכון ל-2008). דובאי הוא גם שמה של עיר הברירה.

דובאי נוסדה בתחילת המאה ה-18 על ידי שבט בני יאס, ובראשיתה הייתה כפר דייגים קטן. האמירות התפתחה החל משנות ה-90 של המאה העשרים, לאחר הכרזתה כאזור סחר חופשי והיעדר המסים על הכנסות. מדיניות זו הפכה את דובאי למרכז עסקי ותיירותי בינלאומי חשוב.

תמונה 7: לבנון – שווייץ של המזרח התיכון

לבנון מפורסמת באתרי הסקי שלה הנמצאים ברכס הר הלבנון, וזכתה לכינוי "שווייץ של המזרח התיכון". מלחמת האזרחים שפרצה בלבנון ב-1975 פגעה קשות בתיירות, אך עם סיומה ב-1990 החלה התאוששות וכיום פועלים במדינה שישה אתרי סקי.

הרחבת ידע - ציר הזמן

ניתן להרחיב את הדיון לנושא ציר הזמן, תוך העלאת מושגים וציוני דרך נוספים לפי בחירת המורה. פעילות בנושא מופיעה בחוברת לתלמידים בנושא ג', אולם ניתן להעבירה בשלב זה או במהלך הכנת המצגות (ראו להלן). הפעילות נועדה לסייע לתלמידים להעמיד את המידע שאספו בהקשר היסטורי, מבחינת מה קדם למה. התרגיל הראשון מתייחס לאירועים שהתרחשו בשנים האחרונות, ומתייחס בעיקר לקביעת מועד ראשית הספירה. התרגיל השני מתייחס לראשית הספירה הנוצרית. על התלמידים לאתר במקורות שונים את מועד התרחשות האירועים, ולסדרם בסדר היסטורי נכון.

התשובות הנכונות:

- הולדת מחמד וראשית האסלאם: 570 לספירת הנוצרים.
- בניית הפירמידות במצרים: 2700 לפני הספירה עד 1750 לפני הספירה.
- ממלכת הנבטים: 300 לפני הספירה עד 100 אחרי הספירה.
- מסעות הצלב אל ארץ ישראל: 1096 לספירה עד 1291.
- ימי הביניים: אין תאריכים מדויקים, מאה רביעית-חמישית עד מאה 15 – 16.
- תקופת המלכים דוד ושלמה: 1004 לפני הספירה עד בערך 930 לפני הספירה.
- האימפריה העות'מאנית: 1453 עד 1918.
- גילוי יבשת אמריקה: 1492.
- שלטון יוון בארץ ישראל: 332 לפני הספירה עד 160 לפני הספירה.

הרחבת ידע - מושגי יסוד

- במהלך הדיון רצוי להתייחס למושגי היסוד: מדינה, לאום, דת ועדה, ולעמוד על ההבדלים ביניהם.
- להלן ההגדרות המילוניות של מושגים אלו (על פי: המילון העברי המרוכז, א. אבן-שושן, ומילון ההווה, שושנה בהט ומרדכי מישור):
- מדינה: ארץ אשר תושביה נתונים לשלטון מרכזי, מחוקק ועצמאי.
  - לאום: עם, אומה, קבוצה גדולה של בני אדם שלהם מוצא משותף, היסטוריה משותפת ועל פי רוב גם שפה מדוברת אחת וארץ מושב עיקרית.

- דת : אמונה, חוקי האמונה ומצוותיה.
- עדה : חטיבה אתנית בעלת ייחוד תרבותי.

ב. מצגות תיירות אודות מדינות ערב

הכנה לקראת השיעור

התלמידים מתחלקים לקבוצות עבודה, קוראים בכיתה את ההנחיות להכנת המצגת המופיעות בחוברת לתלמידים וקובעים לוח זמנים להצגתן. בבית הם אוספים מידע אודות אחת ממדינות ערב הקרובות, ועורכים אותו במצגת להצגה בכיתה.

מטרות בתחום החשיבה

חקר הכולל איסוף ומיון מידע.
יישום הידע שנרכש בפעילות החקר, במסגרת הצגת הנושא בכיתה.

הערכה

- בהערכת מצגות התלמידים יש להתייחס למדדים הבאים :
- מידת ההעמקה בחקר המדינה הערבית.
  - שילוב ושימוש בשפה הערבית.
  - יצירתיות בביצוע המצגת.
  - שיתוף הפעולה בין חברי הצוות.

מצגות המדינות - דיון במליאה

התלמידים מציגים בפני מליאת הכיתה את תוצריהם.

הרחבת ידע - מידע למורה אודות המדינות וההיסטוריה שלהן

מצרים

מצרים היא המדינה בעלת מספר התושבים הגדול ביותר בעולם הערבי, ומונה כשמונים מיליון נפש.

אחד המאפיינים הבולטים של מצרים, הן ההיסטוריה והן המודרנית, הוא תלותה בנהר הנילוס, החוצה את שטחה בדרכו אל הים התיכון. העובדה שמצרים היא ארץ מדברית הובילה לכך שרק בסביבות הנילוס מתקיימת התיישבות בהיקף נרחב. כיום נשענת הכלכלה המצרית בעיקר על חקלאות, דייג ותעשייה, תוך ניצול המשאבים הטבעיים הנמצאים בשטחה, בייחוד נפט וגז טבעי.

ההיסטוריה המצרית עשירה ביותר. שושלות הפרעונים שלטו במצרים כ-2,500 שנה בקירוב (בין 3000 לפני הספירה ל-525 לפני הספירה), ולאחר מכן עברה אדמת מצרים בין כובשים רבים, ביניהם: פרסים, יוונים, רומאים, ממלוכים, עות'מאנים, צרפתים ואנגלים. בשנת 1922 קיבלה מצרים עצמאות חלקית מהבריטים, אך רק לאחר מלחמת העולם השנייה זכתה בריבונות מלאה.

בין המנהיגים הבולטים של מצרים המודרנית ניתן לציין את גמאל עבד אלנאצר, שהיה נשיאה הכריזמטי בשנות ה-50 וה-60 של המאה העשרים, והאמין ברעיון של מסגרת לאומית כלל-ערבית בהנהגת מצרים. הנשיא אנואר סאדאת יצא, בהפגנת אומץ לב רבה, כנגד המגמה האנטי-ישראלית בעולם הערבי והוביל את מצרים לחתימת הסכם שלום עם ישראל ב-1979, אך כעבור שנתיים נרצח.

ירדן

ירדן, שמה המלא "הממלכה הירדנית ההאשמית", מונה כשישה מיליון נפש, שליש ממוצא בדואי ושני שליש פלסטינים אשר הגיעו לירדן כפליטים. חלוקה דמוגרפית זו יוצרת מצב של אי-יציבות מובנה במדינה, אשר נשלטת על ידי מיעוט. רוב שטחה של ירדן הוא מדברי. החלק הפורה יותר הוא חלקה המערבי, בו זורמים נהרות הירמוך והירדן. באזור זה מתרכזת הקרקע החקלאית של ירדן, המהווה 10% בלבד משטחה. ממזרח לבקעת הירדן ולערבה מתנשא רכס הרי עבר הירדן, וממזרח להרים - רמה מדברית המתלכדת עם מדבריות ערב הסעודית. כלכלת ירדן מתבססת על חקלאות, על מעט מחצבים באיזור עמאן, על מפעלים בים המלח, תעשייה ותיירות.

בימי התנ"ך היו חלקים ניכרים מעבר הירדן שייכים לתחומה של ארץ ישראל. במאות הרביעית עד הראשונה לפני הספירה היו הנבטים העם הדומיננטי באזור, ומאוחר יותר שלטו בו היוונים והרומים. מהמאה ה-16 היה עבר הירדן המזרחי שייך למחוז דמשק של האימפריה העות'מאנית, ובראשית המאה ה-20 היה לחלק מן המנדט הבריטי על ארץ ישראל. למעשה, היחידה המדינית אשר שמה ירדן מקורה בהחלטת הבריטים מ-1921 לכוון נסיכות ערבית ממזרח לנהר הירדן, כמחווה למנהיג ההאשמי עבדאללה הראשון, אשר סייע להם במלחמת העולם הראשונה. כך קמה ממלכת ירדן, אשר קיבלה את עצמאותה בשנת 1946.

המלך עבדאללה מלך בירדן עד להירצחו בשנת 1951, ונכדו חוסין מלך אחריו לאורך עשרות שנים עד מותו ב-1999. בשנת 1994 נחתם הסכם שלום בין ישראל לירדן. מאז מתקיימים בין המדינות קשרים עסקיים ותיירים מישאל מבקרים באתרי התיירות הבולטים שלה: פטרה, ג'רש – שרידי עיר יוונית-רומית, ואדי ראם – אתר מדברי מרהיב, ועוד.

לבנון

הרפובליקה הלבנונית היא מדינה קטנה, ששטחה כמחצית משטח ישראל, ובה כארבעה מיליון תושבים. בלבנון חיים בני עדות ודתות רבות: מוסלמים סונים ושיעים, דרוזים, נוצרים מארונים ופלסטינים, וההיסטוריה שלה גדושה בסכסוכים ביניהם על שליטה, שטח ומשאבים. כיום מהווים המוסלמים השיעים את הרוב במדינה. עם זאת ללבנון שיטה פוליטית ייחודית, לפיה משרות השלטון מתחלקות בין העדות השונות על בסיס מפתח קבוע: נשיא לבנון ומפקד הצבא הם נוצרים, וראש הממשלה הוא מוסלמי סוני.

לבנון היא המדינה הערבית היחידה שאין בה מדבריות. אקלימה ים תיכוני, אך קר וגשום מזה שבישראל. יש בה שתי רצועות הרים הנמתחות מצפון לדרום - הרי מול הלבנון הגובלים בסוריה והרי לבנון המערביים. בחורף מכוסים הרים אלה בשלג. במזרח נמצאת בקעת הלבנון, ובמערב ערי החוף הגדולות: טריפולי, ביירות וצידון. ללבנון היסטוריה ארוכה - הפיניקים, עם של סוחרים ויורדי ים, חיו לחופיה באלף השלישי לפנה"ס, ולמלכי ישראל היו קשרים הדוקים עם תושביה, אנשי צור וצידון. מאז המאה השמינית לפני הספירה שלטו בלבנון עמים רבים, ביניהם האשורים, המצרים, הבבלים, היוונים, הרומאים, הערבים, הצלבנים והאימפריה העות'מאנית. בשנת 1920 קמה על פי החלטות בינלאומיות "מדינת לבנון הגדולה", היא לבנון, תחת שלטון צרפתי. בשנת 1943 זכתה לעצמאות. בשנת 1975 פרצה בלבנון מלחמת אזרחים עקובה מדם, שבה היו מעורבות גם המעצמות ומדינות אחרות באזור. המלחמה נמשכה עד 1990 וגבתה מחיר יקר בחיי אדם ובנזקים לתשתית ולכלכלה. בעבר הייתה לבנון מרכז בנקאי חשוב, אך פעילות זו נפגעה במלחמת האזרחים. כיום מבוססת כלכלתה בעיקר על חקלאות, תעשייה קלה ותיירות. לבנון נחשבת לאחת המדינות המתקדמות בעולם הערבי בנגישות למחשבים ולאינטרנט.

סוריה

שמה המלא של סוריה הוא: הרפובליקה הערבית הסורית. אוכלוסייתה מונה כ-20 מיליון תושבים, רובה מוסלמית (בעיקר סוניית), ולצדה מיעוט נוצרי ודרוזי. שטחה של סוריה הוא פי 18 משטח לבנון, ורובו מישורי וצחיח. בשטחה נמצאים החלק המזרחי של הרי מול הלבנון והחרמון הסורי, המתנשא לגובה של 2,814 מטר. הנהרות היורדים מהרי הלבנון וכן נהר פרת החוצה אותה יוצרים עמקים פוריים, המשמשים לחקלאות. כלכלת סוריה נשענת בעיקר על חקלאות, תעשיית טקסטיל ויצוא של משאבים טבעיים: נפט וגז. הערים החשובות בה הן דמשק, חלב, חומס ועיר הנמל לטקיה.

מיקומה הגיאוגרפי של סוריה, בין מסופוטמיה במזרח (אזור "בין הנהרות" הפורה בין הפרת והחידקל, מהחשובים ביותר בעולם העתיק) למצרים ולים התיכון במערב, ובין תורכיה בצפון למזרח התיכון בדרום, הפכו אותה לנחלתם של כובשים רבים: חיתים, אשורים, בבלים, פרסים, יוונים, רומאים, צלבנים, ממלוכים ועות'מאנים. משנת 1920 היתה סוריה תחת שלטון צרפתי, עד להכרזתה כמדינה עצמאית בשנת 1946.

מקבלת העצמאות ועד 1967 סבלה סוריה מאי יציבות פוליטית, אך לאחר ההפיכה הפוליטית (בעקבות התבוסה לישראל במלחמת ששת הימים ב-1967) מינה עצמו חאפז אל-אסד לנשיא סוריה והביא ליציבות פוליטית. השלטון בסוריה הוא בעל אופי ריכוזי.

רשימת מקורות לעיון נוסף אודות המדינות וההיסטוריה שלהן

1. מלקולם יאפ. *המזרח הקרוב למן מלחמת העולם הראשונה*, ירושלים: מוסד ביאליק, 2000.
2. אייל זיסר. *פניה של סוריה*, ת"א: הקיבוץ המאוחד ומרכז משה דיין, 2003.
3. משה מעוז. *סוריה*, דע את המזה"ת, ירושלים: משרד החינוך ומרכז ההסברה, 1992.
4. מאיר זמיר. *כיננה של לבנון המודרנית*, ת"א: משהב"ט ומערכות, 1993.
5. נסים קטרי ומשה שוורצבוים. *לבנון, דע את המזה"ת*, ירושלים: משרד החינוך ומרכז ההסברה, 1993.
6. יוסף נבו. *ירדן, החיפוש אחר זהות*, רעננה: אוניברסיטה פתוחה, 2005.
7. אמנון קרטיין, יוסף גלס, אופירה גל. *המזרח התיכון בפתח המאה ה-21*, ת"א: מט"ח, 2003.

ג. סיכום ושיקוף הנלמד

מטרות בתחום החשיבה

ניסוח טיעונים לבחירה במדינה מסוימת כיעד תיירותי מועדף.
משוב על הידע שנרכש והערכת פעילות החקר.

יעד התיירות המועדף - דיון במליאה

לאחר שכל הקבוצות הציגו את מצגות התיירות שלהן, על המורה לקיים דיון בכיתה ברוח זו:

- מה היו יעדי התיירות שהרשימו אתכם ביותר? מדוע?
- האם הייתם רוצים לבקר בהם?
- האם אתם מכירים אנשים שאכן ביקרו בהם? מה היו התרשמויותיהם?
- מתוך ראייה שלכם כתיירים פוטנציאליים, מהם היתרונות של מדינות אלו ומהם חסרונותיהן כיעד תיירותי?
- אילו פרטים מעניינים למדתם על המדינות השונות, מעבר לפן התיירותי?
- מה הדמיון והשוני בין לבין מדינת ישראל מבחינת המשטר, הגיאוגרפיה, ההיסטוריה ואתרי התיירות שלהן?

שאלות בנוגע להכנת המצגת:

- אילו חלקים במצגת היה קל יותר להכין, ובאילו התקשיתם?
- כיצד אתם מסכמים את העבודה הקבוצתית?

- העריכו את הקבוצות השונות מבחינת עושרה של המצגת והמקוריות שהפגינו התלמידים.

לסיכום ניתן לערוך הצבעה – "היעד התיירותי המועדף לשנה זו". כללי ההצבעה: בכל פעם תעלה מדינה אחת להצבעה. לכל תלמיד ולכל תלמידה יש זכות להצביע רק פעם אחת (ולא לקבוצה שלהם). בסיום תוכרז ברוב הדר "חברת הנסיעות" שהציגה את המדינה הזוכה.

שימור מידע על גבי לוח בחדר הכיתה

משלב זה, ולאורך השנה כולה, יבצעו התלמידים משימות חקר אודות נושאים שונים הקשורים לאסלאם. אנו מציעים ליצור בכיתה "לוח מצטבר", שעליו יופיע בצורה ויזואלית מושכת המידע אשר נצבר בכיתה. ניתן להטיל את המשימה על מספר תלמידים, שיהיו אחראים לעיצוב הלוח ולהוספת חומרים שונים עם התקדמות הלימוד. החשיפה המתמשכת של התלמידים לנושאים ולמושגים שנלמדו עשויה להביא לתחושת היכרות וקבלה של נושאים אלה, ולקדם בכך רעיון נוסף של התכנית – את רעיון האזרחות המשותפת.

ד. שילוב ערבית תקשורתית

בעידוד המורה התלמידים ישלבו במצגות משפטים, ואף חלקי משפטים, בערבית. כמו כן על המורה ליזום שיחות בכיתה, שבהן ישולבו משפטים בערבית. הנה דוגמאות למשפטים מתאימים:

1	مصر دولة كبيرة.	מצרים מדינה גדולה.
2	الأردن مملكة.	ירדן ממלכה.
3	عاصمة الأردن عمان.	בירת ירדן היא עמאן.
4	بشار الأسد رئيس سوريا.	בשאר (אל)אסד נשיא סוריה.
5	لبنان دولة صغيرة وجميلة.	לבנון מדינה קטנה ויפה.
6	مين هو رئيس السلطة الفلسطينية؟	מי הוא יו"ר הרשות הפלסטינית?
7	إسرائيل بلادي. أنا بحب بلادي.	ישראל ארצי. אני אוהב את ארצי.
8	وين انت ساكن؟ في أي شارع؟	היכן אתה גר? באיזה רחוב?
9	زرت دمشق عاصمة سوريا؟	האם ביקרת בבירת סוריה?
10	هذا المكان حلو كثير!	המקום הזה מאוד יפה!

נושא 2 – ראשית האסלאם

א. יחידת פתיחה: הדתות המונו-תיאיסטיות

היהדות, הנצרות והאסלאם נתהוו במזרח התיכון. יחידת הפתיחה תעסוק בנקודות ההשקפה בין הדתות, תהליך התהוותן, הנביאים והמקומות הקדושים.

התלמידים מצויים בשנת בר המצווה, ועל כן אנו מניחים כי הם בקיאים במידת מה בערכים המרכזיים של הדת היהודית. זו תהיה נקודת המוצא לשיעורי ההמשך – היכרות עם יסודות דת האסלאם, והשוואה בין מצוות היסוד באסלאם למצוות המקבילות ביהדות.

מטרות בתחום החשיבה

שיקוף ידע קיים בנושא הדתות במרחב שסביבנו.
זיהוי הערכים הבסיסיים בשלוש הדתות והשפעות ההדדיות ביניהן.
זיהוי המשותף והנבדל בין הערכים של שלוש הדתות.

זיהוי המקומות הקדושים - עבודה עצמית

בחוברת לתלמידים מופיעות תמונות של המקומות הקדושים לשלוש הדתות.
על התלמידים לזהות מהם המקומות והיכן הם נמצאים, מתוך הידע הכללי שלהם.
ניתן לעבוד בזוגות או בקבוצות קטנות.

המקומות הקדושים - דיון במליאה

1. על המורה לבדוק את התשובות במליאה, תוך השלמת מידע כלהלן.

הכעבה:

מבנה שצורתו קובייה, הנמצא במכה שבערב הסעודית והוא המקום הקדוש ביותר למוסלמים. על פי המסורת המוסלמית נבנתה הכעבה על ידי אברהם ובנו ישמעאל, וכל המוסלמים חייבים להשתתף לפחות פעם אחת בחיים בטקס העלייה לרגל אליה - החג'.

הכותל המערבי:

הקיר המערבי שתחם את חצר בית המקדש בירושלים, המקום הקדוש ביותר ליהודים.

כנסיית הקבר:

המקום שבו נצלב ישו ונקבר. הכנסייה נמצאת בסוף דרך הייסורים – "וייה דלורוזה", והיא אחד המקומות הקדושים ביותר לנוצרים ומוקד עלייה לרגל עבור צליינים מכל העולם.

2. פיתוח הדיון באמצעות שאלות:

- מה ייחודי לכל דת ומה משותף לשלוש הדתות?
- כיצד הן שונות מדתות אחרות המוכרות לתלמידים?

תשובות ומידע למורה:

שלוש הדתות הן מונו-תיאיסטיות. פירוש המושג מונו-תיאיזם הוא אמונה באל אחד ויחיד ומקורו מיוונית: מונו=אחד, תאוס=אל, וזאת בניגוד לפוליתאיזם - אמונה באלים רבים. (בנצרות מתגלה האל בשילוש הקדוש: האב, הבן ורוח הקודש). בשלוש הדתות האל הוא רוחני ומופשט ואין לראותו.

שלוש הדתות נתהוו במזרח התיכון, האזור עליו אנו לומדים, והשפיעו השפעה אדירה על האנושות. כיום ניתן למצוא את מאמיני שלוש הדתות הללו בכל יבשת על פני הגלובוס.

האסלאם מהווה כיום את הקהילה הדתית השנייה בגודלה בעולם, עם כ-1.4 מיליארד מאמינים, לאחר הנצרות – שלה כשני מיליארד מאמינים (והרחק מאחור נמצאים כ-15 מיליון היהודים).

העובדה ששלוש הדתות צמחו באותו אזור קשורה גם להשפעה ולזיקה ההדדית ביניהן. הנצרות שאבה את כוחה מן היהדות, שהרי ישוע היה יהודי, ובהמשך קידשה את התנ"ך תחת השם "הברית הישנה", המבשרת, על פי תפיסתה, על בואו של ישוע כמשיח. גם האסלאם כלל בתוכו התייחסויות רבות לדמויות תנ"כיות ונוצרות, כפי שנראה בהמשך (כדוגמה, אפשר לשאול את התלמידים מה למדנו זה עתה על הכעבה).

- מדוע הערים שצוינו, ירושלים ומכה, הן המקומות הקדושים ביותר לדתות אלה?
- מדוע הכעבה נבחרה כמקום הפולחן החשוב לאסלאם, ובכך הפכה את מכה לעיר הקדושה למוסלמים?

תשובות ומידע למורה:

ירושלים היא העיר הקדושה ביותר ליהדות משום שעל פי האמונה זהו המקום בו בחר האל לשכן את השכינה, ובה עמד בית המקדש. מעבר להיותה מרכז רוחני, ירושלים הייתה גם המרכז השלטוני והחברתי של העם היהודי עד לחורבן בית המקדש השני. עבור הנוצרים ירושלים קדושה משום שבה חי ומת ישוע. מכה קדושה למוסלמים משום שבה נולד מחמד, נביא האסלאם, בה קיבל את הקוראן והחל להפיץ את התורה החדשה. מחמד הוא גם זה אשר קידש את הכעבה שבמכה.

סיכום הדיון וקישור לנושא הבא

בדיון עמדנו על הנבדל והמשותף בין הדתות, המאמינות באל אחד ויחיד. המקומות הקדושים להן נובעים מההיסטוריה של כל דת, ובעיקר מכך שבמקומות אלו חיו נביאי הדת ומנהיגיה ומהם הפיצו את תורתם. קדושת המקום קשורה אם כן לאירועים ולדמויות המרכזיות בכל דת.

מחמד, נביא האסלאם, הגיע ממכה שבערב הסעודית ובה החל לגבש את קבוצת המאמינים הראשונה, ובזכותו נודעה לה קדושתה.

חלוקה לצוותי עבודה ומתן הנחיות לקראת היחידות הבאות

בהמשך הפרק נלמד עוד על דמותו של מחמד וראשית דת האסלאם. משימות לתלמידים: עליהם לחקור פן אחד בחיי מחמד או בדת שייסד, ולהציג את התשובות בפני הכיתה. ניתן להכין את העבודה בקבוצות, ואפשר שמספר קבוצות יסכמו על אותו נושא וישלימו את הפרטים החסרים זו אצל זו. הנושאים למחקר מופיעים בחוברת לתלמידים.

ב. מחמד, האסלאם וערב הסעודית

יחידה זו מבוססת על דיון בכיתה והרחבה סביב הנושאים שחקרו התלמידים בבית, כמפורט בחוברת לתלמידים.

מטרות בתחום החשיבה

ביצוע עבודת חקר.

הבנת הקשר בין מושגים ותהליכים מראשית האסלאם לתהליכי התגבשותן של הדתות המונותיאסטיות בכלל.

מחמד וראשית האסלאם - דיון במליאה

על מנת ליצור עבור התלמידים רצף אירועים הנוגע לחיי מחמד ולהתפתחות האסלאם, רצוי לשרטט על הלוח ציר זמנים, שעליו על המורה לשלב בקצרה את התשובות שיתנו התלמידים.

בנוסף, כדאי להשתמש בתשובות התלמידים כבסיס להרחבת הדיון בנושאים שונים, על פי בחירת המורה. התשובות והנושאים האפשריים להרחבה מובאים להלן:

1. תולדות חייו של מחמד עד לקבלת האסלאם.

מחמד נולד בעיר מכה, שהייתה מרכז מסחרי חשוב בחצי האי ערב, בסביבות שנת 570 לספירה.

מחמד התייתם מהוריו וגדל בבית דודו. כשבגר נישא לח'דיגיה, סוחרת ממשפחה עשירה.

במסגרת מסעותיו כסוחר הכיר יהודים ונוצרים ופגש באמונה המונותיאסטית - האמונה באל אחד, שלא הייתה מקובלת בסביבתו.

נושאים אפשריים להרחבה

העולם הערבי טרום האסלאם:

בניגוד לתפישה המונותיאסטית של האסלאם, רוב השבטים הערביים בזמנו של מחמד האמינו בקיומם של מספר אלים - פוליתאיזם.

לכל אל היה תחום אחריות מסוים, כגון אל המסחר, אשר אליו פנו הסוחרים בתפילות ובטקסים בתקווה שידאג להצלחתם.

בתרבויות מסוימות, כמו היוונית, זוהו תופעות הטבע עצמן עם אל זה או אחר, כדוגמת פוסידון אל הים. בדתות המונותיאיסטיות האל לא מזוהה עם תופעות הטבע, אלא הוא הכוח שיוצר אותן.

2. כיצד קיבל מחמד את הדת החדשה ומי היו המאמינים הראשונים?

כאשר היה מחמד בן 40 והתבודד יום אחד במערה מחוץ לעיר מכה, נגלה אליו המלאך ג'יבריל (גבריאל) והביא לפניו פסוקים מהקוראן על גבי מגילת משי. אשתו ח'דיג'יה שמעה מפיו את סיפור ההתגלות והייתה המאמינה הראשונה בו. מחמד החל להפיץ את התורה המונותיאיסטית החדשה בקרב תושבי מכה, שהיו עובדי אלילים, ובאופן הדרגתי יצר לו קבוצת מאמינים.

נושאים אפשריים להרחבה

תופעת ההתבודדות:

ההתבודדות הייתה נפוצה מאוד אצל הנזירים הראשונים בדת הנוצרית. בהתבודדות המאמין אינו חשוף לגירויים של חיי היום יום, והדבר מאפשר לו להיות קשוב, מרוכז ומכוון יותר לעיסוק בדת. היבט זה מסביר את חוויית ההתגלות האלוהית למחמד.

תרומתן של נשים להתגבשות האסלאם:

לנשים היה תפקיד חשוב בחייו של מחמד ובהתגבשות האסלאם. מחמד נשא לאישה את ח'דיג'יה בגיל 25, כ-15 שנה לפני שנגלה לפניו המלאך גבריאל. בעת שנישאו הייתה ח'דיג'יה בת 40, סוחרת בעלת אמצעים. על פי המסורת המוסלמית עודדה ח'דיג'יה את מחמד בחיפושיו הרוחניים, ואפשרה לו לעסוק בחקירה הדתית אשר הובילה לבסוף לחוויית ההתגלות. בתו של מחמד מנישואיו אלה, פאטמה, נחשבת כקדושה על ידי הפלג השיעי באסלאם.

3. יחסו של מחמד לנצרות וליהדות.

מחמד הכיר באברהם, משה וישוע כנביאים, וראה את עצמו כ"חותם הנביאים" - הנביא האחרון. בקוראן מופיעים אזכורים רבים לתנ"ך ולברית החדשה.

נושאים אפשריים להרחבה

יחסו של מחמד לדתות האחרות:

מחמד ראה עצמו כחלק משרשרת הנבואה, הכוללת את נביאי ישראל, ומשה בראשם, ואת ישוע, כאשר מחמד עצמו הנו הנביא האחרון והחשוב ביותר בשרשרת. עמדה זו התאפשרה תודות למשותף בין הדתות - היותן מונותיאיסטיות. בתקופה מאוחרת יותר העניק מכנה משותף זה מעמד יוצא דופן ליהודים ולנוצרים תחת שלטון האסלאם, אשר חייב עובדי אלילים להמיר את דתם, אך התיר ליהודים ולנוצרים להמשיך באמונתם תמורת תשלום מס.

יחס זה תרם להתהוות "תור הזהב" בספרד (במאות 9 עד 13), אחת התקופות המפוארות בחיי העם היהודי בגולה, כאשר תחת השלטון המוסלמי הגיעו היהודים להישגים תרבותיים כבירים.

בתקופה זו פעלו הרמב"ם - רופא, פילוסוף ופוסק הלכה; רבי יהודה הלוי - פילוסוף ומשורר; המשורר רבי שלמה אבן גבירול ורבים נוספים.

4. מהי ההיג'רה ומה מקומה של העיר אל-מדינה באסלאם?

לאחר שהחל להפיץ את תורתו במכה, קמו למחמד מתנגדים רבים והוא החליט לעבור לעיר אל-מדינה.

ההגירה לאל-מדינה (ההיג'רה) התרחשה בשנת 622 לספירת הנוצרים, ונחשבת לראשיתה של הספירה המוסלמית ולמועד ראש השנה המוסלמי. עם המעבר לאל-מדינה החלה תקופה של גיבוש ובניית התרבות האסלאמית.

בשל העובדה שמחמד חי באל-מדינה ופעל בה לביסוס האסלאם, העיר נחשבת לשנייה בקדושתה באסלאם.

נושאים אפשריים להרחבה

משמעותה של ההיג'רה:

ההיג'רה ניתקה את מחמד ומאמיניו ממקורותיהם השבטיים במכה. עובדה זו עלתה בקנה אחד עם המגמה שהוביל מחמד - העדפת הזהות המוסלמית כגורם מאחד על פני הזהות השבטית. הזהות המוסלמית אפשרה לאחד גורמים שבטיים ערבים אשר היו מפולגים עד אז, ולהפכם בימים שלאחר מחמד לכוח המשמעותי ביותר באזור.

מניין השנים המוסלמי:

כל דת מונותאיסטית בחרה לעצמה נקודת ייחוס למניין השנים ולבניית ציר הזמן. באסלאם ובנצרות נקודות הראשית של ציר הזמן קשורות לאירועים בחייהם של מבשרי הדת: אירוע ההיג'רה באסלאם, הולדת ישוע בנצרות. המקרה של הדת היהודית שונה ונקודת הייחוס היא בריאת העולם בידי האל. זוהי נקודת ציון אבסולוטית, שלפניה לא יכול להופיע שום אירוע.

5. הקוראן והחדית'.

ספר הקודש המוסלמי הוא הקוראן, והוא נחשב להתגלות האחרונה של דברי האל לבני האדם. פסוקי הקוראן הועברו על פי האמונה למחמד על ידי המלאך גבריאל במשך 22 שנים. המוסלמים רואים בקוראן דברי אלוהים חיים, שאין עליהם עוררין. הקוראן הועלה על הכתב בסביבות שנת 650 לספירה על ידי הח'ליף השלישי עות'מאן בן עפאן, ומקורו בנאומים שנשא מחמד בפני מאמיניו.

הקוראן מחולק ל-114 פרקים – סורות, המסודרות מהארוכה לקצרה ביותר, וכוללות חוקים, דינים ואזכורים לכתבי הקודש של היהדות והנצרות.

החדית' הוא אוסף של הלכות ואגדות אודות מחמד, המביאות את דעותיו ועצותיו בנושאים שונים. החדית' הועבר בעל פה מדור לדור, ומהווה עבור רוב המוסלמים את המקור המוסמך לפרשנות הקוראן ולסיפור חייו של מחמד.

נושאים אפשריים להרחבה

על השפות שבהן נכתבו כתבי הקודש :
מכנה משותף ומשמעותי לשלוש הדתות המונותאיסטיות הוא חשיבותם וקדושתם של הטקסטים הדתיים בכל אחת מהן : התנ"ך, הברית החדשה והקוראן. יחס זה העניק מעמד של קדושה לשפות שבהן נכתבו ספרים אלה.
על פי האסלאם נמסרו פסוקי הקוראן למחמד בשפה הערבית, לכן תרגום של הקוראן לשפה אחרת פוגם בקדושתו. בשנים האחרונות פחתה ההתנגדות לתרגום הקוראן, משום שרוב המוסלמים בעולם אינם דוברים את השפה הערבית בחיי היומיום שלהם.
בדומה, בין היהודים החרדים ניתן למצוא כאלה אשר בשל תפישת העברית כשפה קדושה נמנעים מלהשתמש בה בחיי היומיום. כך גם הלטינית, המשמשת עד היום כשפה הרשמית של הוותיקן ושל הכנסייה הקתולית, אף כי היא חדלה מזמן להיות שפה מדוברת.

6. מקומה של ירושלים באסלאם.

ירושלים היא אחת מן הערים הקדושות לאסלאם. באסלאם הסוני היא העיר השלישית בחשיבותה, לאחר מכה ואל-מדינה, ונושאת גם את התואר "הראשונה מבין שני כיווני התפילה", משום שעל פי האמונה הורה מחמד בראשית דרכו כנביא להתפלל לכיוון ירושלים, ולאחר מכן שינה את כיוון התפילה לכעבה שבמכה.
על פי המסורת, מחמד ביקר בירושלים ב"מסע הלילי" כשהוא רכוב על בהמת הפלא אלבראק, וממנה עלה השמימה לקבל את מצוות התפילה, שהיא אחת מחמשת עמודי האסלאם. המקום ממנו עלה השמימה הוא הר הבית, ומכאן קדושתם של המסגדים שעליו – אלמסג'ד אלאקצא (המסגד הקיצון) וכיפת הסלע.

נושאים אפשריים להרחבה

מגע בין תרבויות :
כחלק ממאמציו להפיץ את דת האסלאם פנה מחמד אל השבטים היהודים שישבו באזור מכה ואל-מדינה. לשם כך הכניס לאסלאם מספר מנהגים שיהוו עבורם גורם משיכה, כשהבולט שבהם היה התפילה לכיוון ירושלים. סירובם של היהודים להמיר את דתם הוביל לביטול נוהג זה ונוהגים אחרים, כגון צום "העשור", שהיה המקבילה המוסלמית לצום יום הכיפור.
דפוס זה, בו מנהיגים רוחניים משתמשים במנהגים קיימים על מנת להעניק להם משמעות חדשה, הוא דפוס ידוע. כך היה גם במקרה של הכעבה, אשר היוותה מרכז פולחן אלילי ומחמד קידש אותה לאסלאם, ובכך למעשה התבסס על מנהג קיים תוך התאמתו לאמונה החדשה.

7. ערב הסעודית – גיאוגרפיה וכלכלה.

ערב הסעודית (סעודיה) היא המדינה הגדולה ביותר בחצי האי ערב, ומהגדולות שבמדינות העולם. שטחה הוא כחמישית משטח ארצות הברית. עם זאת, רובה המכריע של המדינה הוא רמה מדברית צחיחה ושטוחה, ופחות משני אחוזים משטחה ניתנים לעיבוד חקלאי או למגורים. האוכלוסייה מתרכזת באזורי החוף ובנאות המדבר שבמרכז המדינה.

ערב הסעודית ענייה בקרקע ראויה לעיבוד אך עשירה מאוד בנפט – בשטחה נמצאות כרבע מעתודות הנפט הגולמי בכדור הארץ, היא יצואנית הנפט הגדולה בעולם ולפיכך אחת מן המדינות העשירות והמשפיעות על הכלכלה העולמית.

נושאים אפשריים להרחבה

הקשר בין גיאוגרפיה לכלכלה:

מכיוון שלא ניתן לגדל בה גידולים חקלאיים, היו רוב הכנסותיה של ערב הסעודית קשורות באופן מסורתי במסחר. כך היה בתקופתו של מחמד וכך כיום, כאשר ערב הסעודית סוחרת בנפט - חומר הגלם ממנו מפיקים דלק לתחבורה ומייצרים מוצרי פלסטיק.

8. חוקי הדת בערב הסעודית.

ערב הסעודית רואה את עצמה כמולדת האסלאם, והקוראן הוא למעשה חוק המדינה, המתנהלת על פי הדין האסלאמי (השריעה) ככתבו וכלשונו. המדינה אוסרת על קיומם של בתי קולנוע, תיאטראות ומפגשים חופשיים בין פנויים לפנויות, בשל הטענה שהם מנוגדים לרוח האסלאם. זו החברה הקיצונית בעולם בהפרדה בין המינים.

נושאים אפשריים להרחבה

חוקים הנשמרים ככתבם וכלשונם במשך מאות שנים:

הממלכה הסעודית פועלת על פי הוהאביה, פלג קיצוני באסלאם הקורא לשוב אל הקוראן הטהור ולאמץ את אורח חייהם של הנביא מחמד וחסידיו. על כן עד היום הלבוש הסעודי הוא מסורתי וסמלי וכולל עבאיות, כאפיות ורעלות, המסמלים את הקשר של התושבים למדבר, למסורת ולחוקי הצניעות שבדת. נשים סעודיות חייבות ללבוש גלימה שחורה (עבאיה) ורעלה בצאתן מהבית, ואסור להן לצאת ממנו ללא אישור האדם המופקד (בעל, אב או אח). נשים החשודות בניאוף נרגמות למוות. עונשים נוספים הקיימים בחוקה הסעודית הם מלקות להומוסקסואלים, כריתת ידי גנבים, ועונש מוות למי שהורשעו ברצח, באונס, בכישוף או בשוד מזוין.

9. השלטון בערב הסעודית.

ערב הסעודית היא מונרכיה אבסולוטית, הנשלטת על ידי משפחת אבן סעוד. בית סעוד נחשב לשליטה התמידי של המדינה הנושאת את שמו, וחוקיה אוסרים על הקמת מפלגות פוליטיות. שורשי השליטה של משפחת אבן סעוד בשטח ערב הסעודית ראשיתם לפני 250 שנה. משנת 2005 מלך בה עבדאללה בן עבד אל-עזיז אבן סעוד.

נושאים אפשריים להרחבה

ערב הסעודית בימיו של מחמד והיום:

לפני 1,400 שנה שאף מחמד לאחד את השבטים בחצי האי ערב תחת אמונה אחת ושלטון אחד. כיום ממשיך בית המלוכה הסעודי לפעול ברוח זו, אך מעורר שאלות בדבר המחיר שמשלמים האזרחים. השלטון הריכוזי והאבסולוטי תורם לאיחוד ולאחדות, אך מונע את מידת החופש המקובלת במשטרים דמוקרטיים.

סִיכּוּם הַדִּיּוֹן

יִצְרְנוּ אֶת צִיר הַזְמָנִים הַבְּסִיּוּסִי שֶׁל הָאִסְלָאָם, וְבוּ נִקּוּדוֹת הַצִּיּוֹן הַחֲשׁוּבוֹת בְּהַתְּהוּוֹתוֹ.

הִכְרַנו אֶת מוֹלַדַּת הָאִסְלָאָם – עֵרֶב הַסְּעוּדִית. בִּיחִידָה הַבְּאֵה נִכִּיר אֶת יְסוּדוֹת הָאִסְלָאָם וְהַמְצוּוֹת הָעֵיקָרִיּוֹת שֶׁבוּ.

הַצָּעָה לְהִרְחַבַּת הַיִּדְעָה

בְּחֻבְרַת לְתַלְמִידִים קִייַמַת מְשִׁימָה בְּנוֹשָׂא צִיר הַזְמָן הַמִּתְיַחֶסֶת לְסִפְרָה הַחֲדָשָׁה שֶׁנִּלְמַדָּה, הַסִּפְרָה הַמוֹסְלַמִּית.

הִרְחַבָּה זֶה הִיא רְשׁוֹת, עַל פִּי בַחִירַת הַמִּוֵּרָה, וְאִפְשֵׁר לְבַצֵּעָה כְּשִׁיעוּרֵי בֵּית אֹו כְּעִבּוּדָה עֲצֻמִּית בְּכִיתָה.

רְשִׁימַת מִקּוּרֹוֹת לְעִיּוֹן נוֹסֵף אֻדוֹת רֵאשִׁית הָאִסְלָאָם

1. מִירֵי שֶׁפֶר. אִסְלָאָם - מְבּוּא קֶצֶר, תֶּל-אֲבִיב: אֻנִּיבֶרְסִיטַת ת"א וְהוֹצֵאת מִפֶּה, 2006.
2. דִּפְנָה אִפְרַת (עוֹרֶכֶת). הָאִסְלָאָם: מְבּוּא לְהִיסְטוֹרִיָה שֶׁל הַדָּת, רַעֲנָנָה: אֻ"פ.
3. מִיִּקְל קוֹק. מוֹחַמַד, יְרוּשָׁלַיִם: מוֹסַד בִּיאֲלִיק, סִדְרַת מְבּוּאוֹת, 2001.
4. קֶאֶרֶן אֶרְמִסְטְרוֹנֵג. מוֹחַמַד. בִּיּוֹגְרַפִּיָה שֶׁל הַנְּבִיא, ת"א: כְּתָר, 1993.

ג. חֲמֶשֶׁת עֲמוּדֵי הָאִסְלָאָם

עַל מִנַּת לְהַכִּיר אֶת חוֹקֵי הַיְסוּד שֶׁל הָאִסְלָאָם נִפְנָה תְּחִלָּה לְמוֹכֵר, לְעֶשְׂרַת הַדְּבָרוֹת בִּיהָדוֹת, וְנִשׁוּוּהָ בֵּין הַמְצוּוֹת הַמְּרַכְזִיּוֹת בְּאִסְלָאָם לְמְצוּוֹת הַמְּקַבְּלוֹת בִּיהָדוֹת.

מִטְרֹוֹת בְּתַחֲסוּם הַחֲשִׁיבָה:

הַשׁוּוּאָה בֵּין הַמְצוּוֹת בִּיהָדוֹת וּבְאִסְלָאָם עַל פִּי קְרִיטֵרִיוֹנִים שִׁוְעֵלוּ בְּכִיתָה.

עֶשְׂרַת הַדְּבָרוֹת וְחֲמֶשֶׁת עֲמוּדֵי הָאִסְלָאָם - דִּיּוֹן בְּמִלִּיאָה

לְכָל אַחַת מִשְׁלוֹשׁ הַדְּתוֹת הַמוֹנוֹתִיאִיסְטִיּוֹת קִיִּים מִצַּע שֶׁל עִקְרוֹנוֹת, הַעוֹמַד בְּבִסִּס הָאִמוּנָה הַדְּתִית. בְּדַת הַיְהוּדִית אֵלוּ עֶשְׂרַת הַדְּבָרוֹת, בְּדַת הָאִסְלָאָם - חֲמֶשֶׁת עֲמוּדֵי הָאִסְלָאָם, וּבְנִצְרוֹת מוֹפִיעִים עִקְרוֹנוֹת אֵלוּ בְּתַפִּילַת הַקְּרָדוֹ (בְּלִטִּינִית: "אֲנִי מֵאֲמִין").

1. עֶשְׂרַת הַדְּבָרוֹת מוֹפִיעִים בְּחֻבְרַת לְתַלְמִידִים. הַתְּלַמִּידִים מִתְּבַקְּשִׁים לְחַלֵּק אֶת הַדְּבָרוֹת לְשֵׁתֵי קְבוּצוֹת, וְלְהַסְבִּיר מִדּוּעַ בָּחֵרוּ לְחַלֵּק אוֹתָם בְּאוֹפֵן זֶה (נִיתֵן לְעִבּוּד בְּזוּגוֹת אֹו בְּקְבוּצוֹת).

אִפְשֵׁר לְרַמּוֹז בְּשֵׁאלָה: מֵהֶם הַדְּבָרוֹת שִׁיכּוֹלִים לְהִיּוֹת חֵלֶק מֵהַדְּרִישָׁה הַחִינוּכִית שֶׁל הַהוֹרִים גַּם בְּמִשְׁפּוֹחַת חִילוּנִיּוֹת?

לאחר הפעילות, על המורה לבדוק מהי דרך החלוקה שבחרו התלמידים ומדוע בחרו כך. לאחר מכן יש להציג את דרך החלוקה המקובלת של עשרת הדיברות:

בין אדם למקום*, כללים דתיים (דיבר ראשון עד רביעי):

1. אנוכי ה' אלוהיך...
2. לא יהיה לך אלוהים...
3. לא תשא את שם אלוהיך...
4. זכור את יום השבת...

בין אדם לחברו, כללים מוסריים-חברתיים (דיבר חמישי עד עשירי):

5. כבד את אביך ואת אמך...
6. לא תרצח
7. לא תנאף
8. לא תגנוב
9. לא תענה ברעך עד שקר
10. לא תחמוד...**

* "המקום" הוא אחד מכינויי האל. יתכן שמקור הכינוי בכך שבעבר היה הפולחן הדתי קשור במקום ספציפי, כגון בית המקדש.
 ** "לא תחמוד..." נראה על פניו כחזרה על הדיבר "לא תנאף", אך הניאוף מתייחס לפעולה עצמה ואילו "לא תחמוד" עוסק במחשבה, ברצון ובתכנון, גם אם הדבר לא בוצע בפועל.

2. במה שונה הדיבר הראשון מן האחרים?
 בדיבר הראשון המאמינים לא נדרשים לבצע או להימנע מפעולה דתית מסוימת. זהו למעשה אקט של הצהרת אמונה.
 ניתן אם כך לחלק את הדברות לשלוש קבוצות: כללים חברתיים-מוסריים, הצהרת אמונה כללית ומצוות דתיות.

3. התלמידים קוראים מהם חמשת עמודי האסלאם, כמופיע בחוברת שלהם, וממיינים אותם לשלוש הקבוצות לעיל.

הצהרת אמונה	מצוות דת	כללים חברתיים
עדות	תפילה*	צדקה**
	צום עלייה לרגל	צום***

*תפילה: יש סיפורי חדית' המסבירים כיצד נקבעו מספר התפילות באסלאם. הנביא מחמד פגש בשבעת הרקיעים את אבות העולם: משה, אברהם, ישו, יוסף, אהרון, יתרו וכו', התייעץ עמם על מספר התפילות היומיות שעל המאמין המוסלמי לקיים והגיע, בסופו של דבר, אל חמש תפילות.

להלן חדית' מתוך ה"צחיח אלבריי", המיוחס לאנאס אבן מאלק:
... ירדתי (הנביא מחמד) אל משה (אל הרקיע השישי). אמר לי (משה): "מה ציווה האל עליך ועל עמך לעשות?" אמרתי: "חמישים תפילות."
אמר: "חזור אל ריבונך ובקש ממנו להקל מעליהם. בני עמך לא יעמדו בכך. אני כבר ניסיתי את בני ישראל ועמדו בשלוש בלבד."
חזרתי אל ריבוני ואמרתי: "ריבוני, הקל מעל עמי והפחת מעלי חמש תפילות."
חזרתי אל משה ואמרתי: "הפחית מעלי חמש." אמר: "בני עמך לא יעמדו בכך, חזור אל ריבונך ובקש אותו להקל."
לא חדלתי להלך בין ריבוני יתעלה ובין משה עד אשר הגענו לחמש תפילות ביממה.
חזרתי אל משה וסיפרתי לו. אמר: "חזור אל ריבונך ובקש ממנו להקל עוד." אמרתי: "כבר חזרתי אל ריבוני עד כדי בושה. הוי משה, הנה באמת בושת מפני ריבוני על שאני חוזר אליו שוב ושוב."
אמר: "בשם אלוהים, אם כן, רד אל הארץ."

** צדקה: יש חוקרים הרואים קשר בין הדגש ששם האסלאם על הצדקה לביוגרפיה של מחמד. עסקיו במכה, שהייתה בתקופתו מרכז מסחר חשוב, ומסעותיו ברחבי האי ערב, חשפו את מחמד להשלכות השליליות של המציאות הכלכלית ולאנשים הנמצאים בשוליה. ייתכן שהמקום המרכזי של הצדקה באסלאם נבע מהניסיון להתמודד עם מציאות זו.

*** לצום באסלאם שיוך דתי, במובן של היטהרות, וכן שיוך חברתי במובן של הזדהות עם העניים.

4. מדוע מופיעות מצוות בתחומים דומים ביהדות ובאסלאם?
תשובות אפשריות שיינתנו על ידי תלמידים:
נביאי הדתות המונותיאסטיות היו מעוניינים להראות שהאל שלהם הוא מוסרי - וכך למשוך אנשים להאמין בו.
על פי הדתות המונותיאסטיות האל הוא יודע כול ושולט כול. לכן הוא גם הקובע מה הם הכללים הנחוצים על מנת ליצור חברה אנושית טובה.

רצוי להרחיב את היריעה ולתת פרספקטיבה היסטורית לקביעת המצוות הללו: אחת הסיבות ההיסטוריות לקיומם של כללים מעין אלו בדתות המונותיאסטיות קשורה לתפקידן ביצירת מסגרת חברתית-מדינית.

בניגוד לימינו, כאשר רוב אוכלוסיית העולם מאורגנת במסגרות מדיניות שלהן מערכות חוק המעגנות את הקשר שבין אדם לחברו, הרי בזמן התמסדותן של הדתות המונותיאיסטיות היה המצב החברתי-חוקתי של רוב האנשים שונה. על פי התיאור במקרא, הנהיג משה ציבור ללא ארץ אל מקום גיאוגרפי חדש, שם צריכים היו להקים ישות מדינית, דבר שחייב מיסוד של כללים חברתיים. מחמד היה מעוניין לצמצם את הסמכות השבטית על מנת לאחד את הציבור תחת דת האסלאם, ולאחר שבירה של מסגרת חברתית אחת הוא נדרש להעניק למאמיניו מסגרת אלטרנטיבית.

חמשת עמודי האסלאם - פעילות עצמית בכיתה

התלמידים מבצעים את הפעילות בחוברת, במהלכה הם מרחיבים את הבנתם אודות חמשת עמודי האסלאם. על המורה לבדוק את התשובות במליאה, ולסכם ברוח זו:

ראינו כי האסלאם, כמו היהדות, מציב מספר עקרונות יסוד המחייבים כל אדם ומהווים בסיס הן לאמונה והן ליחסים החברתיים, וכי קיים דמיון בין מצוות היסוד של שתי הדתות. עם זאת קיים שוני בתדירותן ובמסגרת שבה הן מתקיימות. שתי הדתות הן "דתות הלכה", המציעות מצוות מעשיות הנוגעות לכל תחומי החיים, ושתיהן שמות לנגד עיניהן, מעבר לאמונה האישית, צדק חברתי ועזרה לחלשים.

ד. סיכום ושיקוף הנלמד

מטרות בתחום החשיבה

בדיקה עצמית ורפלקציה אודות הידע שנרכש. ניסוח תובנות בסוגיות של מנהיגות ואמונה, מתוך הנושאים שעלו בשיעורים האחרונים.

האסלאם וסוגיות נוספות - עבודה עצמית בכיתה

רצוי להכין את העבודה העצמית בקבוצות. בחלק הראשון תענה כל קבוצה על מספר שאלות קצרות, אשר בודקות את הידע שנרכש בשיעורים האחרונים. בחלק השני צריכה כל קבוצה לדון ולנסח טיעון המקובל על חבריה בנושאים של אמונה, מנהיגות וקהילה. השאלות והנושאים לדיון מופיעים בחוברת לתלמידים.

אמונה, מנהיגות וקהילה - דיון מסכם במליאה

על המורה לבדוק במליאה את תשובות התלמידים.

1. מדוע מחמד נקרא נביא? נביא הוא מי שמוסר את דבר האל, ועל פי האסלאם קיבל מחמד את דברי הקוראן מיד האל במהלך מספר התגלויות.

2. מה הן שלוש הדתות המונותיאיסטיות, ומדוע הן נקראות כך?
שלוש הדתות הן יהדות, נצרות ואסלאם, והמושג מציין אמונה באל אחד, שהיא אחד מן המאפיינים המשותפים לשלוש הדתות.

3. כיצד התייחס מחמד אל משה רבנו ואל ישוע?
מחמד ראה בנביאים אלו חלק משרשרת הנבואה, כאשר הוא האחרון בשרשרת זו.

4. מהם, והיכן נמצאים, המקומות הקדושים לאסלאם?
העיר הראשונה בחשיבותה באסלאם היא מכה, שם נמצאת ה"כעבה".
העיר השנייה בחשיבותה היא אל-מדינה, אליה הגיעו מחמד ומאמיניו ב"היג'רה".
העיר השלישית בחשיבותה היא ירושלים, אשר קדושתה נגזרת מ"המסע הלילי" של מחמד אל המסגד הקיצון, משם עלה אל השמים וקיבל את מצוות התפילה.

5. מה הוא הספר הקדוש לאסלאם?

הקוראן, אשר נמסר למחמד במסגרת מספר התגלויות. עריכתו הסופית נעשתה לאחר ימיו של מחמד.

6. מתי חל האירוע שעל פיו מונים המוסלמים את ציר הזמן, ומה הוא היה?
האירוע על פיו מונים המוסלמים את ציר הזמן הוא ה"היג'רה", המעבר של מחמד ומאמיניו ממכה לאל-מדינה, שהתרחש בשנת 622 לספירה.

לאחר מכן מציגים התלמידים את טיעוניהם בנושאי אמונה, מנהיגות וקהילה.
חשוב לתת מקום לעמדות שונות ואף לעורר ויכוחים בכיתה, כל עוד משתמשים בטיעונים ובנימוקים לגיטימיים.

סיכום

בנושא "עדות ודתות" למדנו מהן הדתות המונותיאיסטיות ומה הקשר שלהן זו לזו. הכרנו את דמותו של מחמד, את ראשית האסלאם, את מצוות היסוד של הדת ואת דרך החיים המוסלמית כיום במולדת האסלאם – ערב הסעודית. לסיכום העלינו סוגיות שונות וראינו כי נושאים כמו עמדתו של המנהיג כלפי מסורת העבר, הצבת סולם ערכים ברור ויצירת אחדות בקרב קהילה דתית או חברתית – כולם נושאים רלוונטיים גם כיום, ואינם רק נחלת העבר.

רשימת מקורות לעיון נוסף

1. מירי שפר. **אסלאם - מבוא קצר**, תל-אביב: אוניברסיטת ת"א והוצאת מפה, 2006.
2. דפנה אפרת (עורכת). **האסלאם: מבוא להיסטוריה של הדת**, רעננה: אר"פ.
3. חוה לצרוס-יפה. **האסלאם**, ת"א: משרד הביטחון והאוניברסיטה המשודרת, 1986.

ה. שילוב ערבית תקשורתית

על המורה לעודד את התלמידים לשלב בשיחות משפטים, ואף חלקי משפטים, בערבית. כמו כן יש ליזום שיחות בכיתה, שבהן ישולבו משפטים בערבית. הנה דוגמאות למשפטים מתאימים:

1	الجزيرة العربية.	חצי האי ערב.
2	مكة مقدسة لكل المسلمين.	מכה מקודשת לכל המוסלמים.
3	النبي محمد ولد في مكة سنة خمس مئة وسبعين.	הנביא מחמד נולד במכה בשנת 570.
4	شو اسم ام محمد/ أبو محمد/ مرة محمد؟	מה שם אם מחמד/ אביו של מחמד/ אשתו?
5	النبي مات سنة 632 في المدينة.	הנביא מת בשנת 632 באל-מדינה.
6	اشتغل محمد تاجر.	מחמד עבד כסוחר.
7	محمد هو رسول الله.	מחמד הוא שליח אללה.
8	بدأت الهجرة سنة 622.	ה"היגרה" החלה בשנת 622.
9	الاسراء والمعراج.	המסע הלילי של מחמד ממכה לירושלים.

נושא 3 – חגים ומועדים

א. יחידת פתיחה: היכרות עם החגים

בנושא זה נרחיב על מנהגי החגים, מתוך ניסיון להבין את המשמעות המעשית והחברתית שלהם.

בשיעורים נעשה שימוש במתודות של דרמה ומשחקי תפקידים, מתוך רצון להתנסות בדברים ברמה החווייתית, מעבר לרמה הקוגניטיבית.

מטרות בתחום החשיבה

זיהוי מנהגי חגים.

הפקת מידע מטקסטים.

הגדרת קריטריונים להשוואה בין החגים.

זיהוי מנהגי חגים - עבודה עצמית בכיתה

התלמידים קוראים מכתבי ילדים הנוגעים לחגים, ומפיקים מהם מידע.

בדיון במליאה יש להעלות יחד עם התלמידים קריטריונים להשוואה בין שני החגים וליצור יחד טבלת השוואה, כשתלמידים מציגים את הנתונים. למשל:

עיד אל-אד'חא	עיד אל-פטר	
		הסיבה לחג
		משך החג
		מנהגי החג
		מאכלי החג
		אירועים משפחתיים בחג

בעקבות הפעילות על המורה להעלות לדיון נושאים כגון:

בשני החגים קיימים מנהגים שקורצים מאוד לילדים ולצעירים, כגון: חלוקת מתנות, אכילת ממתקים מיוחדים. מדוע לדעתכם קיימים מנהגים אלה ומהי מטרתם?

הרעיון המרכזי הוא שבכל מורשת קיימים מנהגים המכוונים לילדים ו"מדברים בשפתם". למעשה זו הצורה שבה מגישים את החג, על משמעויותיו הדתיות, התרבותיות והמוסריות, לילדים ולצעירים. המטרה היא ליצור ציפייה ועניין לקראת החג ומעורבות של הילדים בטקסים ובפעילויות, מעורבות שמשמעותה הכנסת הילדים לעולם התרבותי המשותף.

כמו כן, מנהגי הילדים יוצרים אווירה משפחתית, אווירה של נתינה וחברותא, שהיא חשובה ליצירת תחושת שייכות של הילדים למשפחה, לתרבות ולמורשת. ככל שהילדים מתבגרים הם מצטרפים כשותפים פעילים לקיום כל מנהגי המורשת.

ב. הצגות עלייה לרגל – החג'

יחידה זו מבוססת על הצגות שהכינו התלמידים לפני השיעור, ראו בהמשך הוראות הכנה.

המתודה מאפשרת לימוד חווייתי של מנהגי החג', אך מעבר לכך היא מאפשרת לתלמידים לחוות בעצמם את מלוא החוויה, מההתארגנות, דרך המסע והביקור במקומות הקדושים, ועד לחזרה הביתה ולחג הקורבן, תוך התנסות בצדדים המעשיים, החברתיים והרגשיים המתלווים לעלייה לרגל.

מטרות בתחום החשיבה

פיתוח גישת חקר לנושא.

הבעת הנלמד באופן יצירתי.

שיקוף והערכה של המתודה על ידי התלמידים.

הכנה

התלמידים מכינים הצגות סביב נושא העלייה לרגל – החג'.

בחוברת לתלמידים מתוארות מספר סיטואציות הנוגעות לעלייה לרגל שאותן יכולים התלמידים להציג, תוך שימוש במשפטים הרלוונטיים בערבית.

בשלב זה יש לחלק את הכיתה לקבוצות של חמישה עד שישה תלמידים. כל קבוצה בוחרת את הנושא להצגה (ייתכן שמספר קבוצות יציגו סביב אותו נושא) ומתחילה לתכנן אותה.

רצוי שכל הנושאים יבואו לידי ביטוי בהצגות.

לכל תלמיד ולכל תלמידה בקבוצה יהיה תפקיד, כשחקנים או בתחום ההפקה: מחזאים, מעצבי תלבושות, תפאורנים, מוזיקאים וכדומה.

חשוב לוודא שהתלמידים מבינים את ההנחיות, ולוות אותם בתהליך הבחירה וההתארגנות.

יש להדגיש את חשיבות התחקיר אודות מאפייני הקבוצות השונות - דוגמה אפשר לקחת מהמערכון אודות העולים ב"לול", בהשתתפות אריק איינשטיין ואורי זוהר, אשר עושה שימוש במאפיינים עדתיים. המטרה היא לעשות שימוש בסממנים עדתיים של חברות שונות, אשר יתרום לזיהוין ויתרום להומור, אך לא יהיה פוגעני (ניתן לראות את המערכון באתר יו-טיוב תחת השם "המעפילים").

הצגות התלמידים

בזמן הצגת הקטעים במליאה חשוב להקפיד על רצף ההצגות בהתאם לכרונולוגיה של העלייה לרגל, מפעולות ההתארגנות, דרך הביקור בכעבה עצמה ועד לחזרה ולחג הקורבן.

על המורה להתעכב על התחומים הבאים:

אחדות האמונה :

באירוע העלייה לרגל מתכנסים מאמינים מוסלמים מכל קצוות העולם, וזאת בשונה מארבעת עמודי האסלאם האחרים, אותם מבצעים המאמינים במסגרת הקהילה או המשפחה המצומצמת. מאפיין זה מדגיש ומבליט את אחדות האמונה ותורם לגישור על פני גורמים מפרידים: לאום, עדה ושייכות מדינית.

חויית המפגש :

ברמה האישית, המפגש עם מאמינים מוסלמים ממדינות רבות הוא לרוב חוויה מעשירה, אשר חושפת את הנפגשים לתרבויות שונות ומגוונות. ניתן להעביר את הנושא לעולמם של התלמידים: האם אתם מעוניינים להיחשף לנוער יהודי ממדינות אחרות? מה הייתם מצפים ללמוד מהם?

ג. דילמות וניהול אי-הסכמה

יחידה זו משקיפה על החגים ועל המצוות מזווית נוספת – מחלוקות ומרחבי הסכמה.

"מרחבי הסכמה" נוגעים לדברים שעליהם ניתן להסכים, ולניהול הוגן של אי-הסכמות.

בדרך של משחק תפקידים בכיתה, חודרים התלמידים לעומקן של סוגיות המחייבות להגיע להכרעה בדילמות ערכיות.

מטרות בתחום החשיבה

חשיבה ביקורתית.

ניסוח טיעונים סביב דילמות ערכיות.

מצוות דתיות, נגישות והוגנות - משחק תפקידים

תלמידי הכיתה יחולקו לארבע קבוצות, וכל שתי קבוצות מקבלות נושא זהה לדיון. שני הנושאים קשורים לדת, לקהילה, לנגישות ולהוגנות.

כל קבוצה מקבלת הנחיה ברורה – עליה להיות בעד הטיעון או נגדו, בדומה לעורכי דין שעליהם מוטל לייצג צד מסוים במשפט.

כל חברי הקבוצה תורמים לניסוח הטענות, ובחרים נציגים שיציגו אותן בפני המליאה. לאחר שכל הקבוצות ניסחו את טיעוניהן עומדים נציגי שתי הקבוצות ה"מתחרות", אשר עסקו באותו נושא, ומציגים את טיעוניהם מול הכיתה. לאחר מכן מוזמנים תלמידים מהכיתה לשאול את הנציגים שאלות, ואז מתקיימת הצבעה, שבה יכולים להצביע רק חברים מהקבוצות הנותרות.

על המורה לשלב בדיון את מושג הנגישות, ההוגנות ומרחבי ההסכמה.

סיכום במליאה

נקודות להדגשה :

לעתים אורח חיים מסוים עלול לעורר קונפליקטים, כאשר קיום מצוות ומנהגים על ידי אדם אחד עשוי למנוע מאדם אחר לחיות את חייו כראות עיניו. לעתים מצוות ונוהגים שנועדו לסייע לחברה עלולים לפגוע בה.

בחברה שבה חיים יחד דתיים וחילוניים נוצרת מורכבות שיש לגשר עליה, כך בחברה המוסלמית וכך בחברה היהודית.
על מנת לאפשר חיים של כבוד לכולם יש צורך לחפש ולמצוא מרחב הסכמה רחב, אשר יהיה בו מקום לכולם על אף חילוקי הדעות.

רשימת מקורות לעיון נוסף

1. מירי שפר. **אסלאם - מבוא קצר**, תל-אביב: אוניברסיטת ת"א והוצאת מפה, 2006.
2. דפנה אפרת (עורכת). **האסלאם: מבוא להיסטוריה של הדת**, רעננה: אור"פ.
3. חוה לצרוס-יפה. **האסלאם**, ת"א: משרד הביטחון והאוניברסיטה המשודרת, 1986.

ד. שילוב ערבית תקשורתית

על המורה לעודד את התלמידים לשלב בשיחות משפטים, ואף חלקי משפטים, בערבית. כמו כן יש ליזום שיחות בכיתה, שבהן ישולבו משפטים בערבית. הנה דוגמאות למשפטים מתאימים:

1	عيد ميلاد سعيد.	יום הולדת שמח.
2	مبروك!	מזל טוב!
3	قديش عمرك؟ عمري...	מה גילך? גילי...
4	عيد رأس السنة.	חג ראש השנה.
5	اشتريت هدية لامي /صاحبي بمناسبة العيد.	קניתי מתנה לאמי/ חברי לרגל החג.
6	اشترت ملابس جديدة بمناسبة العيد.	אקנה בגדים חדשים לרגל החג.
7	صليت في الكنيس.	התפללתי בבית הכנסת.
8	المسلم يصلي في المسجد.	המוסלמי מתפלל במסגד.
9	زرت صاحبي/ أهلي/ جدي وجنتي.	ביקרתי את חברי/ משפחתי/ סבי וסבתי.
10	أكلت في عشية العيد مع عيلتي.	אכלתי בערב החג עם משפחתי.

נושא 4 – ריבוי זהויות בתוכנו

שימו לב - היחידה השלישית בנושא זה כוללת מפגש עם אישיות ערבית או עם כיתת תלמידים ערבים. המפגש מחייב התארגנות מוקדמת.

א. יחידת פתיחה: ריבוי זהויות

במוקד יחידה זו מוצג המושג "זהות", מושג בסיסי בתפיסה העצמית שלנו ובתפיסתנו את האחרים. התלמידים יכירו במורכבותה של הזהות האישית, הכוללת צדדים רבים ומגוונים.

ההכרה במורכבותה של הזהות האישית, והיותה רבת פנים וגוונים, היא הבסיס ליצירת סקרנות כלפי האחרים והזדהות עמם, ויכולה להוות צעד ראשון בדרך לחיים הוגנים ונגישים יותר בחברה. במילים אחרות, המפגש עם האוכלוסייה הערבית, שמתקיים בהמשך הנושא, מתחיל בהכרה בריבוי הפנים של כל אחד וכל אחת.

מטרות בתחום החשיבה

הכרת צדדים שונים בזהות.

השוואה וזיהוי של דמיון ושוני.

מה אתם יודעים עלי? - עבודה עצמית בכיתה

על מנת להמחיש את העובדה כי בכל אדם קיים ריבוי זהויות, מתבקשים התלמידים לתאר צדדים שונים של זהותם, אשר חלקם מוכרים לשאר התלמידים וחלקם פחות, או כלל לא מוכרים.

לצורך כך, מכינים התלמידים "תעודות זהות" שבהן הם עונים על מספר שאלות הנוגעות לזהותם, ומגישים אותן למורה.

חשוב לכתוב את תעודות הזהות על דפים ללא ציון שמות הכותבים. יש לציין בפני התלמידים שהכתוב ייקרא במליאה.

רצוי שתוגש גם תעודת זהות של המורה.

בחוברת לתלמידים יש דוגמה לשאלות אחדות לתעודה. לפי החלטת המורה אפשר להוסיף או להשמיט חלק מהשאלות.

מגוון הזהויות שבי - דיון במליאה

את הפעילות ניתן לבצע בקבוצות של כעשרה תלמידים בהנהגת נציגים של התלמידים, או במליאה בהנהגת המורה. ניתן גם לבצע כשלב ראשון בקבוצות, ואחר כך במליאה.

על המורה לבחור שלוש או ארבע תעודות זהות, לקרוא את תוכן במליאה ולבקש מן התלמידים לנחש למי מחבריהם שייכת כל תעודת זהות.

יש לשער שחלק מהפרטים יהיו מוכרים לשאר התלמידים (למשל, תחביבים או חוגים), אך חלקם לא (למשל, עזרה שניתנת בבית או ארץ המוצא של הסבים).

אפשר שהתעודה האחרונה שתיקרא תהיה זו של המורה.

לאחר התרגיל משיבים התלמידים במחברותיהם על שאלות הסיכום שבחוברת. רצוי לעורר דיון בכיתה על בסיס שאלות אלה.

על יסוד הדיון מנסים התלמידים להגדיר את המושג "זהות", תחילה כעבודה עצמית ובהמשך כשיחה במליאת הכיתה.

חשוב להדגיש את הנקודות הבאות:

לכל אחד ולכל אחת יש זהות רבת פנים, הנובעת מקבוצות השתייכות השונות: מגדר, גיל, מקום מגורים, עדה, אמונה, כישורים וכדומה.

חלק ממרכיבי הזהות תלויים בנו, כגון דעות, טעם והעדפות, ונובעים משיקול הדעת שלנו. יש מרכיבי זהות שאינם תלויים בנו, כגון תכונות חיצוניות, מקום מגורים וזהות בני המשפחה.

הזהות נבנית בהשפעת הסביבה ובהתאם ליחס לאחרים. נסו לשאול את עצמכם כמה מן הדעות שיש לכם ביחס לדברים שונים קשורות ומושפעות מעמדות שמושפעות במשפחה או על ידי חברים.

לעתים מרכיבי הזהות סותרים זה את זה. למשל כשאני רוצה לצאת לבילוי עם חברים ביום שישי, אך במשפחה מקובל להישאר למפגש משפחתי ואינני רוצה לפגוע בהורי.

הזהות היא דינמית, משתנה ומתפתחת עם השנים.

הקושי לקבל את האחרים הוא אנושי ונובע פעמים רבות מכך שקבוצות השתייכות הבסיסיות שלנו שונות - השתייכות לאומית, השתייכות דתית וכך הלאה. במקרה כזה, ניתן למצוא קשר ודמיון דווקא במרכיבים אחרים של הזהות, כגון טעם, העדפות, מקום במשפחה, ערכים וכדומה.

זיהוי המורכבות הקיימת בכל אדם מעשיר אותנו ומאפשר לנו לראות את העולם לא רק במונחים של שחור ולבן. ההכרה בשוני הקיים בין אנשים מאפשרת לקבל שוני זה כתופעה לגיטימית, להכירו ולכבדו ולא לראות בו דבר האמור לבדל ולהרחיק בין אנשים. הבנה זו תורמת להקטין מתחים ולגשר בין שסעים בחברה.

ב. ערבים במדינת ישראל – דימוי וזהות

ביחידה זו יקראו התלמידים שני סיפורים קצרים, ובהם דילמות של זהות וחיים משותפים.

הסיפורים נכתבו על ידי דלית שמיר-גלמן, מי שכתבה את סדרת הסיפורים הכלולה בתכנית "בואו נדבר" לכיתות ד'-ו'. תלמידים שלמדו את התכנית יכירו את הדמויות המוזכרות בסיפורים.

מטרות בתחום החשיבה

ניתוח מצבים דרמטיים וקומיים באמצעות המושגים זהות, דימוי, דעה קדומה וסטריאוטיפ.

סיפור ראשון - השכנים מקומה שלי

סיפור אודות משפחה ערבית, ולה שני ילדים, העוברת להתגורר בבית משותף בשכונה של יהודים, ותגובתם של ילדי הבניין לכך.

נושאים לעבודה עצמית או לדיון במליאה:

- בסיפור ניתן ביטוי לדעות קדומות, למשל: "הם לא נראים ערבים", "הם ישמעו כל היום את המוזיקה שלהם", "יעשו פה כבש על האש", "יש ערבים אוהדי ברצלונה?"

- ההיגד "הם לא נראים ערבים" נובע מכך שהילדים הערבים לבשו בגדים שאינם שונים מאלה של ילדי השכונה. הדובר הניח שחייב להיות קשר בין היותם בני דת ולאום אחרים לאופן שבו הם נראים כלפי חוץ.

דגשים:

רני מזכיר בסוף הסיפור שילדי השכונה אינם דוברים ערבית, ועל כן יתקשו ליצור קשר של היכרות עם השכנים הערבים החדשים. בכך מודגש מקומה של השפה כגשר בין תרבויות.

סיפור שני - המסיבה של כרמל

בסיפור מתקשים הילדים הערבים להשתתף באופן מלא במסיבה, ולאכול מהגלידות שחולקו, משום שבתקופה זו של השנה חל חודש רמד'אן והם מצווים לצום בשעות היום.

נושאים לעבודה עצמית או לדיון במליאה:

- לורן ונדיר הם גם בני נוער שנהנים להשתתף במסיבות, וגם מוסלמים המכבדים את מצוות הדת.

- המתח בין שני מעגלי הזהויות שלהם מתגלה כאשר המסיבה מתקיימת בתקופת צום רמד'אן, והם מנועים מלאכול את הגלידות.

דגשים:

זהותם של לורן ונדיר מורכבת ממספר מעגלי שייכות, ובסיפור מגיע המתח ביניהם לשיאו.

הנערים היהודים התקשו להבין את הבעיה, משום שלא נתקלו בה בעצמם. הם חשבו שהאוכל לא טעים, או אולי שיש בעיה לאכול חלב ובושר (כמוכר להם מהמסורת היהודית). חוסר ההיכרות עם זהותם המורכבת של הערבים הביא בסופו של דבר לכך שהם עזבו את המסיבה.

סיכום הקריאה

הסיפורים שקראנו עימתו אותנו עם המושג סטריאוטיפ, אשר מקשה עלינו לפגוש את האדם העומד מולנו.

כמו הילדים בסיפור הראשון, יש לשער שגם חלקנו מניחים הנחות שונות ביחס לערבים בישראל וביחס לכל אחד ולכל אחת השייכים לקבוצת שייכות שונה משלנו, טרם המפגש שלנו עמם. רק בעת מפגש מתאפשר לנו להכיר את האנשים שמעבר לסטריאוטיפ, על זהותם המורכבת ורבת הפנים.

הסיפורים משקפים את העובדה שחייהם של ערבים בישראל, בהיותם מיעוט בתוך התרבות היהודית, מורכבים מדילמות רבות. אלה המעוניינים להשתלב בחברה הישראלית נדרשים להתמודד עם השאלה כיצד לעשות זאת מבלי לאבד את המסורת המשפחתית, מנהגי הדת והזהות הלאומית, וכיצד חיים במשותף כאשר הדעות הפוליטיות מנוגדות. במילים אחרות – חיי אזרחים ערבים במדינת ישראל (ובדרך כלל גם חייהם של אזרחים יהודים) רצופים ניסיון מתמשך לבחון וליצור מרחבי הסכמה, שבהם ניתן יהיה לחיות ולפעול במשותף לצד חילוקי הדעות והבדלי התרבות.

במציאות הישראלית כיום לוקחים אזרחים ערבים-מוסלמים חלק פעיל במגוון תפקידים בחברה, כרופאים, אנשי עסקים, אנשי אקדמיה ופוליטיקאים. אך לצדם קיימת אוכלוסייה ערבית שחיה בבידול ואינה משתלבת במרחב הציבורי הכלל-ישראלי.

המדינה מצדה מחויבת לאפשר לכל האזרחים לפעול על פי דתם ומצפונם, כפי שעולה ממגילת העצמאות: "מדינת ישראל... תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות".

העשרה – מושגים

דמות

המושג מתייחס למכלול התכונות של אדם, תכונות חיצוניות ותכונות אופי. המושג מוכר משימוש בהקשר של דמות בסיפור, בסרט או בהצגה.

תדמית

הדרך או הצורה שבה מישוהו נתפס בעיני אחרים. לעתים התדמית של אדם רחוקה מהמציאות. למשל, התדמית של אנשים שלבושם מרושל או מלוכלך היא של אנשים לא אחראים, חסרי השכלה ואף עניים, וזאת על סמך הבגדים בלבד.

הכללה

קביעה או טענה לא מדויקת, המתבססת על הסקה ממקרים מעטים בלבד ומתיימרת לחול על קבוצה שלמה. למשל, כאשר טוענים שכל האמריקאים הם עשירים. ובכן, יש מבין האמריקאים שהם עשירים, אך אין בכך די כדי להכליל על כל הקבוצה.

דעה קדומה

עמדה או טענה כלפי אדם, המתבססת על ידע קודם חלקי או שגוי. למשל, כאשר הגיעה לישראל אוכלוסייה חדשה של יהודים אתיופים, ומכיוון שהם היו בלתי מוכרים, היחס אליהם התבסס על "דעות קדומות". כלומר, על מה שאנשים חשבו כמאפיין התנהגות של אנשים כהי עור.

סטיגמה

מונח המבטא תיוג או אות קלון של אנשים. במקור זו מילה ביוונית שפירושה דקירה בחפץ חד, ושימשה גם לתיאור פצע או צלקת שנוצרו מדקירה. בעת העתיקה היו בני אדם אשר הוגדרו כעבדים, שהיו רכושם הפרטי של בני המעמדות העליונים. העשירים סימנו את עבדיהם באמצעות כווייה בעור, והסימן הזה נקרא סטיגמה. מכאן שכל אות, סימן או תיוג של אנשים זכה לכינוי סטיגמה.

סטריאוטיפ

המונח מציין דבר תבניתי החוזר על עצמו, כגון תכונה בולטת החוזרת ומופיעה אצל כל האנשים בקבוצה. מקורו במילה יוונית שפירושה תבנית תלת-ממדית, כגון זו ששימשה בבתי דפוס. הכוונה ליציקה, בדרך כלל מעופרת, של תבנית אחידה, שבעזרתה שיכפלו את דף העיתון או הציור שוב ושוב.

ג. ערבים במדינת ישראל – היכרות ומפגש

מטרת היחידה להכיר מקרוב דמויות ערביות ספציפיות, על ידי מחקר אודותיהן (הצעה ראשונה) או על ידי מפגש של ממש (הצעה שנייה). ההתייחסות לאנשים ספציפיים תשקף בבירור את זהותם רבת הפנים, ומתוך כך את הפער שבינה ובין הדימוי והסטיגמה שהם נושאים. בכל הפעולות יש לשלב משפטי שיחה בערבית.

מטרות בתחום החשיבה

עבודת חקר ושאלת שאלות אודות דמויות ערביות. השתקפות (רפלקציה) של השינויים בתפיסתנו את הדמויות לאחר הפעילות.

דמויות ערביות מוכרות - עבודה עצמית

התלמידים, בקבוצות קטנות, בוחרים בדמות ערבית מוכרת ואוספים מידע אודותיה ממקורות כגון מרשתת (אינטרנט) ועיתונות. על המורה לסייע בבחירת הדמות וללוות את עבודת המחקר.

הנה כמה דוגמאות לדמויות (את ההצעות רצוי לעדכן בכל שנה):
שחקנים: קלארה חירי ("עבודה ערבית"), יוסף סוויד ("האלופה").
ספורטאים: רפעת טורק, ואליד בדיר, עבאס סואן.
חברי כנסת: ד"ר אחמד טיבי, ד"ר עפו אגבריה.
מדענים: ד"ר חוסאם חאיק (מהטכניון, פיתח מכשיר לזיהוי סרטן), ד"ר זאהי חירי (מנהל יחידת צינטורים, ביקור חולים).

דמויות ערביות מוכרות - דיון במליאה

התלמידים מציגים את הדמויות שחקרו בתמונות ובמידע. בין השאר: פרטים אישיים, התפתחות הקריירה, תכונות אופי, תחביבים ועיסוקים, דברים שאמרו בראיונות.

לאחר ההצגה משיבים התלמידים על שאלות הסיכום שבחוברת שלהם, בעבודה עצמית או בדיון במליאה. בכל מקרה נכון לסכם את הפעילות בשיחה בכיתה על יסוד השאלות בחוברת.

דגשים לסיכום:

הדמויות שהכרנו מדגימות היבטים אחדים של זהות שונה (במיוחד היותם ממוצא ערבי), לצד היבטים רבים זהים לכל בני האדם, כגון חיי משפחה, קריירה מקצועית ועוד. נחשפנו גם לקושי בנגישות המאפיין את הערבים במדינת ישראל. אזרחי ישראל הערבים מרגישים כי זהותם הערבית מקשה עליהם להשתלב בחברה. לראיה, ייצוגם במרחב הציבורי קטן יחסית. המודעות שלנו למצב זה אולי תביא בעתיד לנגישות ולהוגנות רבות יותר עבורם, ובכך יוכלו לתרום לחברה ולתרבות, תרומה שתעשיר גם אותנו.

מפגש עם אישיות ערבית או עם נציגים מכיתה ערבית

שתי אפשרויות למפגש:

1. האפשרות הפשוטה יותר לארגון היא ביקור של אישיות ערבית בכיתה, כגון סופר, עיתונאי או איש ציבור. במקרה זה האורח או האורחת יספרו על עצמם, חייהם וחוויותיהם היומיומיות, ויענו על שאלות התלמידים. בשלב ההכנה למפגש על התלמידים לנסח שאלות שמעניינות אותם אודות אורח החיים, העמדות, הדעות, הדמיון והשוני בינם לבין האדם או האנשים שעמם ייפגשו.

2. האפשרות המורכבת יותר היא לארגן מפגש עם כיתה של תלמידים ערבים. למפגש יש להגיע אחרי שלב הכנה, מפגש מקדים והחלפת מכתבים. בשלב ההכנה למפגש על התלמידים לנסח שאלות שמעניינות אותם אודות אורח החיים, העמדות, הדעות, הדמיון והשוני בינם ובין התלמידים שעמם ייפגשו. בשלב הבא מומלץ לערוך מפגש בין הכיתה ובין מחנכי הכיתה הערבית, שאליהם יתלוו מספר תלמידים-נציגים מאותה כיתה. במסגרת המפגש יציגו האורחים את עצמם: יתארו את משפחתם וההיסטוריה שלה, יציגו את סדר היום שלהם, אורח החיים והמנהגים. ניתן להיעזר בשאלות שהכינו התלמידים בבית. בהמשך, ניתן לבצע פעילות של החלפת מכתבים: נציגים מהכיתה הערבית יתנו לתלמידי הכיתה היהודית מכתבים מבני כיתתם ובהם יספרו על עצמם, ואלו יחזירו מכתבים משלהם. כך ייפתח המפגש בהיכרות בסיסית בין התלמידים. השלב הבא יהיה המפגש בין שתי כיתות, יהודית וערבית, או בין שתי שכבות. המפגש יכול לכלול פעילות היכרות, פעילות מרכזית ספורטיבית-היתולית, ופעילות סיכום. את המפגש רצוי לערוך בקבוצות קטנות (כעשרים תלמידים) ומעורבות: יהודים וערבים.

הצעות לפעילויות ולמשחקים במהלך המפגש הכיתתי

1. היכרות בעקבות המכתבים:

על המורה לוודא מראש שבקבוצה יהיו תלמידים שהחליפו ביניהם מכתבים. התלמידים יושבים במעגל ולפי תור מספרים פרטים אודות עצמם, כולל פרטים שהופיעו במכתב, מבלי לציין את שמם. לאחר סיום הסבב, מנסים התלמידים לנחש מיהם "חבריהם לעט" – האנשים שעמם התכתבו, ומתיישרים בזוגות.

2. שיעון היכרויות:

התלמידים מחולקים לזוגות.

על המורה להגדיר זמן קצר - כדקה או פחות - ונושא לשיחה. התלמידים משוחחים במסגרת הזוגות על הנושא במשך הזמן המוקצב. דוגמאות לנושאים לשיחה: תחביבים, הכיתה שלי, בית הספר שלי, היישוב שלי - דברים שאהובים עלי ודברים שלא לטעמי, המשפחה שלי, דמות נערצת עלי, מאורע שאני מצפה לו. עם תום הזמן, התלמידים מסודרים בזוגות אחרים ובמסגרת זו מנהלים שיחה על הנושא החדש שמוכרז.

לסיכום הפעילות יושבים במליאה, כל תלמיד וכל תלמידה מספרים על דבר מעניין ששמעו או על תחום עניין משותף שמצאו עם מי מן התלמידים מהכיתה המקבילה.

3. פעילות מרכזית:

הפעילות המרכזית יכולה להיות יום ספורט היתולי, תחנות תחרותיות בקבוצות משותפות, פעילות יצירה משותפת וכדומה, רצוי בשיתוף המורים לספורט או לאמנות.

4. סיכום ביניים – עיבוד החוויות עד כה:

עם תום הפעילויות יושבת הקבוצה במעגל, והמורה מעלה נקודות שונות להתייחסות:

- מה הרגשתם בתחילת המפגש, ומה בסופו?
- מה למדתם על עצמכם ועל חבריכם לקבוצה במהלך הפעילות?
- אילו משימות היו קלות ואילו קשות?

5. כיבוד:

רצוי לשלב באירוע כיבוד, משום שהאכילה המשותפת מאפשרת לתלמידים לקשור קשר ולנהל שיחה חופשית ביניהם בספונטניות.

ניתן להפוך את נושא הכיבוד לפעילות משותפת: על המורים לארגן מצרכים, והתלמידים מכינים כיבוד בקבוצות מעורבות, כגון קבוצה לסלט פירות, קבוצה לסלט ירקות וקבוצה לכדורי שוקולד. קבוצה אחת יכולה להיות אחראית על כתיבת כרטיסיות ובהן שמות המאכלים בערבית ובעברית, קבוצה אחרת – על עיצוב ה"מסעדה".

בעקבות המפגש - דיון במליאה

הדיון ייפתח על ידי המורה בתיאור הפעילויות במפגש, ובסיכום הנקודות שעלו בשיחות שהתקיימו במהלכו. בהמשך עורכים דיון בנושאים כגון אלה:

- ציפיות שהתבדו וציפיות שהתממשו.
- מידע חדש שלמדנו בעקבות המפגש.
- שאלות חדשות שצצו ושנרצה לברר.
- הפתעות או אכזבות.
- קשרים חדשים שנוצרו.
- מה למדנו על עצמנו?

דגשים לסיכום:

המפגש אפשר היכרות בלתי אמצעית עם אישיות ערבית או עם תלמידים בגילנו. גילינו נקודות דמיון ושוני, ומעל לכול - ראינו שכולנו בני אדם בעלי זהות מורכבת, וכי על בסיס הטעמים, העיסוקים ומעגלי השייכות שלנו ניתן ליצור קשר עם אנשים שעד לא מזמן נראו לנו שונים מאוד מאתנו.

מפגש זה אפשר לנו ראייה מורכבת אודות האחרים, צעד חשוב בדרך לגשר על פני שסעים ומתחים בחברה.

לאחר המפגש הכיתתי הראשון ניתן ליזום מפגשים נוספים, סביב נקודות חיבור אשר זוהו במפגש.

דוגמאות: אם יש חובבי אמנות בשתי הכיתות ניתן ליזום מפגשים נוספים ושיתוף פעולה בהנחיית מורי האמנות, אשר בסופם תוצג תערוכה משותפת. ניתן ליזום בניית "מוזיאון ביוגרפי" משותף (אפשר תוך חיבור עם פרויקט "שורשים"), שבו יציגו התלמידים את ההיסטוריה המשפחתית שלהם.

ד. אזרחות משותפת

התלמידים מתחלקים לקבוצות, בוחרים בדמויות שהכירו במהלך השיעורים האחרונים ומציגים את התנהגותן בתוך סיטואציה נתונה. בתוך כך ייעשה שימוש במושגים שנלמדו: ריבוי ומגוון של זהויות, דימוי וסטריאוטיפ, היכרות מקרוב עם דמויות ערביות, נגישות והוגנות.

מטרות בתחום החשיבה

ניסוח טיעונים.
יישום המושגים שנלמדו בתחום האזרחות המשותפת.
חשיבה יצירתית.

הדמויות שהכרנו - עבודה עצמית

כל קבוצה בוחרת באחד המצבים המתוארים בחוברת לתלמידים.

בהמשך, בוחרים התלמידים שלוש דמויות שלדעתם יתפקדו היטב ויסייעו במצב שבחרו. עליהם לבחור דמות אחת מכל קבוצה:

- תלמיד או תלמידה מהכיתה, שהעמקנו את היכרותנו אתם בפעילות "תעודת הזהות".

- אחת הדמויות הערביות המתוארות בחוברת לתלמידים.

- אחת הדמויות הערביות שהוצגו במחקר, או מבין אלה שהשתתפו במפגשים.

על התלמידים יהיה לנמק את בחירתם בכל דמות: מהן התכונות שבזכותן היא תתמודד היטב עם המצב.

דיון במליאה

כל קבוצה מציגה את המצב שבחרה, את שלוש הדמויות שנבחרו לתפקד במצב ואת הנימוקים לבחירת הדמויות.

הדיון יתפתח על יסוד טיעוני התלמידים, בדגשים הבאים:

במצבים ההיפותטיים שהועלו, ראינו כי אנו זקוקים לכישוריהן של דמויות שונות על מנת להצליח במשימה בדרך הטובה ביותר.

במשימות המשותפות, החלקים המפרידים והמבדלים שבזהות (לאום, דת) היו פחות רלוונטיים, ואילו היכולות והכישורים האישיים היו חשובים יותר.

מתוך הפעילות עולה, כי השילוב בין אנשים עם תכונות שונות ורקע שונה מקדם את הקבוצה ומשפר את היכולת לבצע את המשימה. מכאן, שיש יתרון בשונות ובמורכבות של זהויות האנשים הסובבים אותנו. השונות בינינו היא חיובית ויכולה לקדם את כולנו.

התרגיל היה מחשבתי בלבד, אך הוא מהווה צעד בדרך לאזרחות משותפת. אם נוכל לראות את היופי שבשונות ואת התרומה הפוטנציאלית עבורנו, נבין כי קידום הנגישות וההוגנות עבור כל אזרחי ישראל, ובמיוחד עבור האוכלוסייה הערבית, הוא אינטרס אמיתי שלנו.

רשימת מקורות לעיון נוסף

1. שרה אוסצקי לזר. *עיצוב יחסי יהודים-ערבים בעשור הראשון*, אתר הספרייה הווירטואלית של מט"ח www.lib.cet.il
2. בנימין נויברגר, ראובן אהרני, מוסטפא כבהא. *החברה הערבית בישראל*, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2010.
3. דן שיפטן. *פלסטינים בישראל: מאבקו של המיעוט הערבי במדינה היהודית*, ת"א: כנרת, זמורה ביתן, דביר, 2011.

ה. שילוב ערבית תקשורתית

על המורה לעודד את התלמידים לשלב בשיחות משפטים, ואף חלקי משפטים, בערבית. כמו כן יש ליזום שיחות בכיתה, שבהן ישולבו משפטים בערבית. הנה דוגמאות למשפטים מתאימים:

1	أي طابق أنت ساكنة؟	באיזו קומה את גרה?
2	وين بتتعلم؟	היכן אתה לומד?
3	في أي صف بتتعلم؟	באיזו כיתה אתה לומד?
4	أي برنامج في التلفزيون تحبي؟	איזה תכנית טלוויזיה את אוהבת?
5	أنا أَلعب بالكمبيوتر / أدقّ على البيانو.	אני משחק במחשב/ מנגן בפסנתר.
6	أنا أتفرج ع- التلفزيون.	אני צופה בטלוויזיה.
7	أنا أحب كرة السلة/ كرة القدم.	אני אוהב כדורסל/ כדורגל.
8	أي موسيقى تحبي تسمعي؟	לאיזו מוזיקה את אוהבת להאזין?
9	أكم أخ عندك؟	כמה אחים יש לך?
10	أي أكل تحبي؟	איזה אוכל את אוהבת?

לא נותר עוד הרבה לומר.
עכשיו אנחנו במין מצב ביניים.
אין ממש שלום במזרח התיכון,
אבל גם לא מצב ממשי של מלחמה.

ואנחנו צועדים קדימה אל השלום,
שאליו אנחנו באים
עם נכונות להבין את האחרים,
עם הרצון לשנות דברים,
עם מטרה אחת ברורה:
לסלק את השנאה שבנו הרבה שנים היתה טבועה,
ועם ההבנה,
ש"קל מאוד לרכוש אויבים,
אך החוכמה היא למצוא חברים".

בת-חן שחק נולדה בפורים ונהרגה בפורים, בדיוק ביום הולדתה ה-15,
בפיגוע בדיזנגוף סנטר ב-4.3.1996.
בפיגוע נהרגו עוד שנים-עשר אנשים ובהם שתיים מחברותיה הקרובות,
הדס דרור ודנה גוטרמן.

ביומנה מכיתה ז' כתבה בת-חן:
"לכתוב בשבילי זה דבר נהדר. זה עושה אותי לבן אדם מאושר".
בין המכתבים והיומנים של בת-חן היו טקסטים אודות יהודים וערבים,
על הרצון להכיר וליצור קשר.

הוריה הקימו עמותה להנצחת זכרה.

